

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**АНЕКСІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ
ГЕОПОЛІТИЧНОМУ
ПРОСТОРІ XX–XXI СТОЛІТЬ**

Науково-довідкове видання

Київ – 2020

УДК 327 (477+4)
Ш67

*Рекомендовано до друку Навчально-методичною Радою
Національної академії внутрішніх справ
(протокол № 4 від 11.12.2019 р.)*

Автори:

Шкуратенко О.В. (зав. каф., к.ю.н., доц.),
Дурнов Є.С. (д.ю.н., доц.), Щербатюк В.М. (д.і.н., проф.),
Анатольєва О.І. (к.ю.н., доц.), Довбня В.А. (к.ю.н.),
Курас Д.І. (к.і.н., доц.), Прус В.З. (к.ю.н., доц.),
Романишин Н.Ю. (к.і.н., доц.),
Сокур Ю.В. (к.ю.н., доц.)

Шкуратенко О.В., Дурнов Є.С., Щербатюк В.М. та ін.

Ш67 Анексія в європейському геополітичному просторі: науково-довідкове видання. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 84 с.
ISBN 978-617-7828-52-4

Для науковців, викладачів, студентів і курсантів, усіх тих, хто цікавиться історією державно-правового розвитку України.

Рецензенти:

Гусарєв Станіслав Дмитрович – перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
Захарченко Петро Павлович – професор кафедри історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор

ISBN 978-617-7828-52-4

УДК 327 (477+4)

З М І С Т

Особливості геополітичного розташування України (Є.С. Дурнов, д.ю.н., доцент; Ю.В. Сокур, к.ю.н, доцент)	4
Перша світова війна та початок процесу перерозподілу українських територій у першій половині ХХ століття (В.М. Щербатюк, д.і.н., професор).....	15
Зміни на політичній карті Європи напередодні Другої світової війни (Д.І. Курас, к.і.н., доцент)	26
Анексія територій суверенних держав на просторі колишнього СРСР (придністровська криза, російсько-грузинський конфлікт, російсько-український конфлікт) (О.В. Шкуратенко, к.ю.н., доцент; В.З. Прус, к.ю.н., доцент)	36
Досвід міжнародної миротворчої діяльності в процесі поділу Югославії (О.І. Анатольєва, к.ю.н., доцент)	43
Розв'язання аналогічних конфліктів в історико-правовій практиці (Сербський та Молдовський сценарії) (Н.Ю. Романишин, к.і.н., доцент)	49
Кафедра історії держави та права Національної академії внутрішніх справ: коротка історія становлення та розвитку /100-річчю Національної академії внутрішніх справ та 25-річчю кафедри присвячується/ (В.М. Щербатюк, д.і.н., професор; Є.С. Дурнов, д.ю.н., доцент; В.А. Довбня, к.ю.н; Ю.В. Сокур, к.ю.н, доцент)	57
Відомості про професорсько-викладацький склад кафедри історії держави та права	71

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОГО РОЗТАШУВАННЯ УКРАЇНИ

*«Хто володіє Україною, той володіє Європою,
а хто володіє Європою, той володіє світом»*

Отто фон Бісмарк

На сьогоднішній день налічується кілька десятків, якщо не сотень, різноманітних визначень геополітики.

Те, що сьогодні розуміють під геополітикою, існувало з давніх часів. Давні мислителі нерідко розмірковували над географічним розташуванням держав, їх кліматичними умовами, структурою населення, взаємовідносинами між державами та регіонами. Однак даний об'єкт дослідження не мав власної назви.

Вперше термін «геополітика» був введений Рудольфом Челленом у 1899 році. За визначенням Р. Челлена, геополітика – це вчення про державу, як географічний організм, або явище в просторі, тобто вчення про державу, як країну, територію або область [1].

Геополітика (від грец. Geo – Земля, politike – мистецтво управління державою) – наука про географічну зумовленість різних політичних процесів. Само об'єднання слів «гео» і «політика» вказує на істотний зв'язок між географічним простором і політикою держави.

В XIX – на початку XX століття при дослідженні головних складових держави «територія – населення – влада» більшість вчених віддавали пріоритет території. На початку XX століття сила і вплив держави значною мірою залежали від географічного положення країни, чисельності населення та її природних багатств. В цей період геополітика розглядала земний простір, як найбільш важливий ресурс. На думку Р. Челлена, геополітика повинна розглядати державу, як географічний організм і, разом з тим, як політичний простір. Отже, держава – це земля, територія, природне середовище, населення. Пізніше геополітика набула більш широкого кола значень, вона трактується і як ідеологія, і як політичний напрям держави.

Геополітика все більше збагачується і наповнюється конкретним змістом, все активніше сприяє змінам у сучасному світі. Звичайно, це стає можливим тому, що вона спирається на наукову базу

багатьох дисциплін. Геополітика стала не тільки реальним інструментом зміни світу, але все більше служить ключем до прогнозування політики провідних країн і континентів.

Наприкінці 80-х років XX ст. відбувається переоцінка цінностей, хоча геополітика продовжувала залишатися західною політологічною концепцією. Її відродженню на теренах СРСР, а згодом СНД сприяли крах двополюсного світу, розпад соціалістичного табору і Радянського Союзу, революції в країнах Центрально-Східної Європи, розпад Югославії та Чехословаччини, об'єднання Німеччини. Все це привело до швидкого розвитку геополітичної думки.

Геополітичне значення виникнення в Європі держави України важко переоцінити. Розміри її території, чисельність населення, значний (хоча певною мірою і структурно нераціональний) промисловий комплекс, науковий та інтелектуальний потенціали, природні багатства – усе це вже зараз змушує сприймати Україну як вагому європейську державу. Крім того, саме її розташування винятково вигідне, оскільки робить країну ключовим субрегіоном, що з'єднує своїми транспортними артеріями Захід і Схід, Північ і Південь континенту. Незамерзаючі чорноморські порти створюють сприятливі умови для безпосередніх зв'язків із країнами інших континентів.

Із загальновідомих географічних даних нам відомо, що Україна знаходиться в центральній частині Східної Європи на перетинанні транспортних шляхів з Європою в Азію та зі Скандинавських країн у країни Середземноморського регіону. Велика частина території України розташована на південно-заході Східноєвропейської рівнини. Лише 5% займають гори: Українські Карпати – на заході і Кримські гори – на півдні. У Карпатах знаходиться найвища вершина України – гора Говерла (2061 м), найвища точка Кримських гір – гора Роман-Кіш (1545 м). У межах кордонів України довжина берегової лінії Чорного моря складає понад 1500 км. Морські береги на території України переважно положисті (за винятком району Кримських гір). Температура води в узбережжі взимку коливається від 0° до +8 °С, улітку – досягає +25 °С. Берега Азовського моря низинні, прямі, з характерними піщаними косами. Азовське море неглибоке, узимку вода біля берегів замерзає. Температура поверхні води влітку досягає +25° – +30 °С. В Україні налічується понад 73 тис. річок. Більшість річок України відносяться до басейнів Чорного й Азовського морів. Лише

Західний Буг й інші праві притоки Вісли відносяться до басейну Балтійського моря. Найбільші ріки – Дніпро і Дунай – є судноплавними. На території країни розташовано понад 20 тис. водойм, з них більше 3 тис. – озера. Знаходяться вони переважно на Поліссі, в Причорноморській низовині й у Степовому Криму [2].

Європейська природа Української держави зумовлена її історією та геополітичним розташуванням. Століття існування України у складі євразійської імперської системи виявилися неспроможними знищити природну фундаментальну ознаку української нації. У зв'язку з цим стратегічним напрямом української зовнішньої політики на найближче десятиліття стала активна, цілеспрямована інтеграція України в європейську спільноту. Шлях до Європи є для України також і шляхом зміцнення її незалежності.

Проголошена Україною мета – стати незалежною, демократичною, без'ядерною, позаблоковою державою – не тільки не суперечить принципам побудови нової Європи, але й навпаки, з урахуванням зазначених її геополітичних характеристик, найкращим чином узгоджується з ними. Розбудова української державності та системи її національної безпеки, включаючи побудову Збройних сил, зміцнення кордонів, упровадження ефективного митного режиму тощо здійснюється з урахуванням національних інтересів інших держав, передусім найближчих сусідів. Здобуття Україною політичної незалежності є, безперечно, позитивним чинником, що істотно покращує геополітичну ситуацію в європейському регіоні, надає їй більшої стабільності та врівноваженості. Зміцнення Української держави не пов'язане з виникненням загроз для будь-якої із сусідніх країн, а для деяких - стає гарантом змін на якнайкраще майбутнє.

Усвідомлення національних інтересів України надзвичайно важливе не тільки для проведення послідовної і цілеспрямованої політики у відносинах з іншими країнами, але й для вироблення відповідної стратегії розвитку власної державності. Науковий підхід до визначення національних інтересів Української держави передбачає послідовне врахування суттєвих обставин розвитку української нації в процесі її генези й до сьогодення. З цього погляду сучасну українську націю можна трактувати у двох значеннях: у широкому – як відкриту поліетнічну спільноту, що історично склалася на території України і усвідомлює себе як український народ, як спільнота українських гро-

мадян. Це аж ніяк не суперечить вужчому розумінню української нації як етнічно однорідної спільноти осіб української національності, які проживають на території України та поза її межами. Перше віддзеркалює переважно сферу відносин державності й громадянства, друге – походження, виховання, культуру. Під час з'ясування конкретних національних інтересів мають враховуватися обидва визначення.

Дотримання таких підходів щодо визначення нації і, національних інтересів, а також проведення належним чином національної політики дають змогу подолати національну обмеженість, створюють необхідні умови для консолідації українського суспільства навколо ідеї національної держави, де поважатимуться права людини незалежно від її етнічної належності. Водночас це сприятиме усвідомленню національних інтересів України її громадянами як своїх власних. Останнє є важливим внутрішнім аспектом діяльності держави щодо формування громадянського суспільства, обстоювання національних інтересів і водночас істотно впливає на ефективність функціонування системи національної безпеки. Помилки у визначенні національних пріоритетів можуть призвести і, на жаль, призводять до виникнення загроз політичному ладу, національній безпеці, перешкоджають національній злагоді і навіть створюють загрозу існуванню нації в цілому. Чітко усвідомлюючи свої власні інтереси, держава має змогу узгоджувати їх з інтересами інших країн і народів, іти на компроміси в тактичних питаннях, але не поступатися стратегічними та життєво важливими інтересами.

Визначення системи національних інтересів України мусить враховувати як історичний досвід національного і державного розвитку, так і всі аспекти сучасної геополітичної, історико-культурної, цивілізаційної ситуацій, повний спектр питань економічного, політичного, соціального та духовно-інтелектуального життя. З урахуванням цього Україна розробляє власну модель орієнтації у світовому просторі. Українська держава мусить мати власний погляд на події, які відбуваються у світі, на близьке і далеке оточення, з яким вона взаємодіє як самостійний суб'єкт міжнародних відносин.

Прийняття такої моделі всіма гілками державної влади та суспільством у цілому є необхідною передумовою входження України до світової цивілізації на рівноправних засадах, а також – основою здійснення самостійної внутрішньої і зовнішньої політики. Відсутність

такої моделі має наслідком зневажливе ставлення до країни, яка змушена йти у фарватері політики іншої держави або групи держав. У такому разі Україна посідатиме те місце, яке їй хтось прагне відвести.

На жаль, сучасний світ поки що продовжує дивитися на Україну швидше як на частку пострадянського простору, і менше – як на незалежну державу. Тому важливе завдання України на світовій арені полягає в тому, щоб якомога швидше змінити свій імідж одного з регіонів колишнього СРСР і завоювати авторитет самостійної європейської держави. Досягти цього можливо лише в процесі реалізації головного національного інтересу України – відродження і зміцнення власної державності, відтворення повною мірою демократії та ринкових засад сучасної національної економіки, формування самоідентичності її громадян як громадян України. Усе це є необхідною умовою розквіту нації, важливим засобом забезпечення національної безпеки.

Україна як держава не може існувати в світі сама по собі, спираючись лише на власне розуміння своїх інтересів. Країна має усвідомити себе в геополітичному контексті й у контексті розвитку світової цивілізації. Таке самоусвідомлення має зважено враховувати і весь спектр думок цивілізованого світу щодо України взагалі та її дій на міжнародній арені. Визначення геополітичних інтересів нашої держави потребує ретельного вивчення складної системи інтересів різних країн, глибокого аналізу розкладу сил – економічних, політичних, військових, духовних – у певному конкретному регіоні; особливо це стосується близького оточення України.

Розташування України в південно-східній частині Європи, у місці перетину трьох величезних геополітичних масивів – Єв्रोатлантичного, Євразійського та Ісламського, створює унікальний трансцивілізаційний простір. У цьому вбачаються не лише певні переваги, але й величезні проблеми. У будь-якому разі, таке розташування є визначальним для долі України як держави. Визначення національних інтересів України й активізація її зусиль у зовнішньополітичному вимірі відбуваються на трьох рівнях: глобальному, регіональному та локальному [3, с. 53].

На глобальному рівні можливості України стали вкрай обмеженими після того, як вона позбулася ядерної зброї і значно понизила свій військовий та економічний потенціали. Унаслідок геостратегічного програшу Україна на цьому рівні виступає як об'єкт тиску з боку

глобальних силових потуг – США та міжнародних фінансових структур, з одного боку, Російської Федерації, яка зберігає статус світової військово-стратегічної потуги – з другого. У ситуації, що склалася, Україна на глобальному рівні може зберігати свій геополітичний статус як суб'єкт, якщо балансуватиме між інтересами світових потуг в очікуванні сприятливішої для себе ситуації. За умов балансування можливі такі лінії поведінки держави, як політика інтегрування в європейські структури, посилення стратегічного співробітництва із США, розвиток рівноправного партнерства з РФ. Але, зрозуміло, більш ефективний вихід держави із геостратегічної ізоляції можливий насамперед шляхом повної структурної модернізації економічного потенціалу України і набуття статусу впливової регіональної держави.

Українську геостратегію визначають на сьогодні три основні парадигми, взаємодія яких і складає конфігурацію зовнішньополітичних орієнтацій країни: євразійська, євроатлантична та південно-східна. Усі вони мають досить глибокі історичні корені і зумовлені географічним розташуванням України, що свідчить про їхню об'єктивність та значимість для існування держави. У суспільній думці ведеться боротьба між прихильниками насамперед західного (євроатлантичного) і північно-східного (євразійського) геополітичних напрямів. Визначення національного інтересу України в цьому питанні є стратегічним вибором. Сформоване в нашу добу рішення позначиться на долі держави в майбутньому. Радикальні позиції щодо визначення зовнішньополітичних пріоритетів не завжди, однак, адекватні сучасним процесам у міжнародній політиці. В існуючій ситуації не доцільно обмежувати участь України у світових процесах лише вибором проросійської чи прозахідної орієнтації.

Реальність є значно складнішою, аніж це здається з погляду класичної геополітичної схеми протистоянь. Усі геополітичні схеми відбивають певні реалії сучасного світу, але як абстрактні понятійні конструкції їх слід сприймати з певними застереженнями.

Проблема геополітичного вибору може бути поставлена не тільки в площині багатовекторності, але також і в аспекті двосторонніх взаємин з окремими країнами світу. У зв'язку із цим виникає питання «стратегічного партнерства», яке нині виглядає досить заплутаним, оскільки ми часто зараховуємо до рангу «стратегічних партнерів» держави тих, з ким у нас існують просто добрі стосунки. Іноді

ми маємо на увазі швидше потенціал розвитку взаємин, аніж реальний стан речей. Вибір стратегічно важливих партнерів – це питання ефективності нашого включення в існуючу систему розподілу функцій і ролей у сучасному геополітичному просторі. Точніше кажучи, Україна ще не має реальних і надійних стратегічних партнерів серед країн світу. Їх пошук і визначення, розвиток потенціалу взаємин до такого рівня – це тривалий і складний процес, який залежить від багатьох чинників. Стосунки стратегічного партнерства передбачають високий ступінь взаємозацікавленості як в геоекономічному, так і в геостратегічному ракурсах. З часу здобуття Україною незалежності головними напрямками її зовнішньої політики були і значною мірою залишаються відносини з Росією та західними країнами. Їх важливість зумовлена комплексом історичних та політичних чинників, а також потребами соціально-економічного розвитку країни. Незважаючи на певні досягнення зовнішньої політики в цих напрямках, Україна стикається із труднощами, що породжуються її невизначеністю становища як держави, яка поступово виходить зі сфери впливів Росії, але ще не увійшла повноцінним членом у коло європейських країн [4].

Зовнішньополітична активність України обмежена необхідністю балансувати між інтересами Росії та Заходу, що в багатьох випадках призводить до безвихідних ситуацій. Україна вимушена займати переважно очікувальну позицію і виступати швидше в ролі об'єкта інтересів різних потуг, аніж активної сили. Це негативно позначається на іміджі держави та має наслідком загострення конфронтації внутрішніх соціально-політичних сил, що дотримуються протилежних зовнішньополітичних орієнтацій.

Україна є насамперед європейською державою. Це визначено її історичним минулим, географічним розташуванням, належністю до культурних традицій європейської цивілізації, демографічним складом населення, можливостями економічних зв'язків із країнами Європи. Стратегія повернення України в Європу повинна спиратися на реальні можливості її економічного, соціально-політичного, воєнного та духовно-інтелектуального потенціалу. Аналіз реального стану речей свідчить, що, по-перше, цей процес буде довгим, важким, але незворотним. По-друге, він є складним і багатомірним, оскільки

охоплює низку конкретніших процесів, що диференційовані відповідно до складного характеру розвитку самого Європейського співтовариства.

Пріоритетність взаємин з Європейським світом визначається відповідно з нашими національними інтересами. Інтеграція в європейські структури може відбуватися не за будь-яку ціну, а з урахуванням усіх можливих наслідків для українського народу. Якщо ця інтеграція передбачає місце Україні як державі другорядній, периферійній, як постачальникові дешевих ресурсів і робочої сили, як ринків збуту застарілих товарів, або як країні з функціями передової зони в нових системах військово-політичного протистояння, то навряд чи така інтеграція для нас прийнятна.

Входження в Європу для нас пріоритетне лише за умов визнання місця України, відповідного її гідності та потенціалу. Якщо ми зможемо подолати власні труднощі, побудувати сильну національну економіку, створити розвинуте громадянське суспільство, тоді прийнятна для нас модель інтеграції відбудеться цілком природно.

Захід у цілому демонстрував свою переважну зацікавленість у розвитку відносин з Росією як правонаступницею СРСР, тоді як нові незалежні держави розглядались як щось вторинне і незрозуміле. До того ж, Захід і Росія знайшли спільну мову в питанні ядерного роззброєння України, створивши ситуацію міжнародної ізоляції нашої держави. Існує загроза перетворення України на «буферну зону» між НАТО і Росією – чи не найгірша з усіх можливих геополітичних позицій.

Стратегічно важливим напрямом нашої зовнішньої політики є також південно-східний вектор, у межах якого Україна розвиває перспективні взаємини з країнами Чорноморсько-Каспійського регіону, Середнього Сходу, Центральної і Південної Азії, країнами АТР. На цьому напрямі Україна знаходить нові можливості для власної зовнішньополітичної та економічної активності, залучає до співпраці нових перспективних партнерів. Україна вже стає важливою ланкою в проектах розбудови євразійської системи транспортних та енергетичних комунікацій. У своїй зовнішньополітичній діяльності вона враховує і факт переміщення центру тяжіння світової економіки в Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Робота над концептуальними засадами нашої стратегії в цьому просторі ще далека від завершення, а

практичні проблеми, які тут виникають, потребують нетривіальних підходів і рішень.

Південний стратегічний напрям національних інтересів України найменш розвинутий, але з погляду перспектив найпривабливіший. За сприятливих умов Україна може здійснювати торговельно-економічну експансію на південь і з часом зайняти поважне становище серед країн Чорноморського басейну. Через Південь Україна виходить у широкий світ країн Близького Сходу, Азії і Африки, через Європу Україна може спілкуватися з Північною і Південною Америкою, через країни СНД лежить шлях до країн Далекого Сходу, у Китай. Але геополітичні інтереси України в цих регіонах можуть визначитися, можливо, тільки тоді, коли будуть реалізовані інтереси держави в ближчому оточенні. На цей час ми можемо тільки намітити власні економічні інтереси в країнах Африки та Південної Америки.

Посилення зовнішньополітичної активності України в інших регіонах світу сприятиме поліпшенню соціально-економічної ситуації в межах країни, оскільки підвищить зайнятість населення в різних галузях виробництва і надасть нові можливості для економічного розвитку, а також послабить соціально-політичну напруженість, адже суспільство отримає замість існуючої біполярної іншу конфігурацію зовнішніх орієнтацій політичних сил.

Аналізуючи причини непорозумінь в українсько-російських відносинах, не можна не дійти висновку, що вони мають переважно суб'єктивний характер, тобто зумовлені інтенціями, поглядами, прагненнями домінуючих у цих країнах політичних еліт. Насамперед це, безумовно, позиція росіян щодо самих себе як представників великодержавної нації, а щодо українців – як етносу вторинного, меншовартісного, селянського, неспроможного до самостійних політичних дій. Уважаючи себе єдиною правонаступницею СРСР, Росія просякнута амбіціями стосовно відновлення макropolітичної державної структури на євразійському просторі. Зовнішньополітична доктрина Росії щодо «близького зарубіжжя» має досить чітке формулювання: Росія вважає цей регіон сферою своїх життєвих інтересів і зберігає за собою право втручання у справи цих країн з метою «захисту інтересів російських громадян» – своєрідна «доктрина Брежнєва» в сучасних умовах.

Україна, аналогічно країнам Кавказу і Центральної Азії, перебуває у вразливій ситуації «буферної зони» і важливого об'єкта російських геостратегічних амбіцій. Схожість ситуацій та спільність інтересів робить необхідними кроки до консолідації цих держав, зокрема активізації їх співробітництва в межах ГУАМ. Іншим напрямом «нейтралізації» російської експансії є активізація зусиль у питаннях поглиблення співробітництва із Заходом, а також з країнами азіатського Півдня – Туреччиною, Іраном, Пакистаном, Китаєм та Індією. Масштабне підвищення рівня співпраці з цими країнами сприятиме зростанню їх інтересів в Україні та інших державах пострадянського простору, що у свою чергу слугуватиме більш стриманій і обережній поведінці РФ у стосунках із країнами пострадянського простору [5].

Подальший загальнополітичний перебіг подій в Україні, економічна стабілізація, боротьба з корупцією, оптимізація законодавчої бази в народногосподарській сфері, пробудження інтересу зарубіжних інвесторів до українського ринку і створення відповідних гарантій та, зрештою, остаточне завершення творення української політичної нації залишатимуться ключовими елементами національної безпеки нашої держави. Від розв'язання цих проблем залежить стабільність української державності та суспільного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Мороз В. О. Геополітичний напрямок у географії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/istoriya-sg/766-geopolitichnij-napryamok-u-geografiji>
2. Національний атлас України. Кліматичні умови та ресурси [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://wdc.org.ua/atlas/default.html>
3. Базив Д. П. Геополитическая стратегия Украины / Д. П. Базив. К.: Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2000. 192 с.
4. Україна в сучасному геополітичному середовищі [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-8672.html>
5. Дорошко М. С., Шпакова Н. В. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uchebnik-online.net/book/864-geopolitichne-seredovishhe-ta-geopolitichna-oriyentaciya-krayin-snd-navchalnij->

posibnik-doroshko-m-s-shpakova-n-v/5-rozdil-2-ukrayina-v-suchasnomu-geopolitichnomu-prostori.html

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА ТА ПОЧАТОК ПРОЦЕСУ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

З глобального конфлікту – Великої війни – почалося драматичне ХХ ст., відзначене найглибшими революційними потрясіннями, гострими міжнародними конфліктами, відкритою і цинічною боротьбою за світове лідерство, протистоянням демократії і тоталітаризму, стихійними та руйнівними поривами мас, духовною кризою і пошуками нових ціннісних орієнтацій [1, с. 60].

Не випадково найбільш проникливі сучасники Першої світової війни вважали, що «справжнє, не календарне двадцяте століття», століття воєн і революцій в Європі, почалося саме в 1914 р. [2, с. 49; цит. за 1] Відомий англійський історик Норман Дейвіс у праці «Історія. Європа» справедливо зауважував, що початок війни 1914 р. спонукає до роздумів про історичну причинність більше, ніж будь-яка інша подія новітньої історії [3, с. 789].

В українській історіографії визнано, що донині небагато істориків сприймає Велику війну як цивілізаційну кризу. Так, про це йдеться і в дослідженні О. Черевка «Наслідки Першої світової війни: «українська проекція»» [1]. Вчений наводить дані про те, що Перша світова війна мала тотальний характер – лише за один тиждень вже близько 900 млн жителів планети перебували у стані війни, а протягом чотирьох років було мобілізовано 73,5 млн осіб. На полях Фландрії, передгір'ях Карпат, на Марні й у «Верденській м'ясорубці» перемелювалось ХІХ ст. і народжувалась нова епоха. Війна виявилася надпотужним каталізатором цих процесів. Згадаймо, що тільки в «непроглядному пеклі» Вердена до кінця 1916 р. Було підірвано 26 млн звичайних снарядів і 100 тис. снарядів, начинених отруйними газами. Тотальність воєнних подій 1914 – 1918 рр. розчинила особистість у колективній психології натовпу. Саме Першій світовій війні людство найбільшою мірою зобов'язано формуванням такого феномена ХХ ст., як масова «мілітарна свідомість». У такий спосіб Велика війна окреслила духовний присмерк Європи, продемонструвала кризу ідеалів і цінностей індустріального суспільства, у раціоналізмі якого губиться найвища цінність – Людина. Перша світова війна зруйнувала уявлення щодо гуманістичного характеру європейської цивілізації, поставила під сумнів віру в безмежний технічний прогрес, виявила

неефективність окремих суспільно-політичних і соціально-економічних учень в умовах «світової кризи», показала застарілість дипломатичних традицій провідних держав, які розглядали війну як спосіб вирішення міжнародних проблем [4, с. 172]. На багато десятиліть Перша світова війна визначила соціально-економічний, політичний і духовний розвиток багатьох європейських країн, намітила «домінанти» в міжнародних відносинах, а тому науковий інтерес до неї не зменшується протягом усього XX – початку XXI ст., що зумовлено, насамперед, потребою осмислити трагічні уроки історії задля уникнення нових глобальних і локальних збройних конфліктів між націями [1, с. 61].

Щодо української нації, то Перша світова стала трагічною її історією. Так, під час Першої світової війни бездержавний, розчленований український народ не за своєю волею опинився по обидва боки ворогуючих блоків держав, які мали далекосяжні імперські плани стосовно його земель. Ці роки обернулися новим актом трагедії: Україна, знаходячись в епіцентрі східноєвропейського театру воєнних дій, стала плацдармом небачених побоїщ, величезних людських жертв, ареною виснаження потенційних економічних можливостей та масового зубожіння. Під прапорами ворогуючих імперій – Російської, Австро-Угорської – українці тоді воювали один проти одного [1, с. 61].

Оскільки через Галичину, Волинь і Буковину фронт проходив кілька разів, то погодимось з твердженням дослідників, що війна втратила характер локальних кампаній, які розв'язувалися окремими битвами, коли зустрічалися між собою ворогуючі армії. Вона стала позиційною: фронт позначився на місцевості суцільною лінією окопів [1, с. 62]. Так, на західних кордонах Російської імперії окопи простягнулися від Балтійського до Чорного морів. Мільйони солдатів у цих окопах необхідно було обмундирувати, озброїти, навчити володіти зброєю, нагодувати. А тому народне господарство ворогуючих країн зазнало глибокої мілітаризації. Війна перестала бути справою професіоналів і вторглася в кожную оселю.

Відомо, що територія України на початок Першої світової війни була поділена між двома ворогуючими державами – Австро-Угорською та Російською імперіями. Відповідно українці отримали найбільшій удар, бо перебували в зоні зіткнення інтересів і армій воюючих коаліцій. Тому вже невдовзі, у повоєнні роки, було визнано, що

наругою над здоровим глуздом і невигойною раною для українців став, за словами С. Єфремова, феномен «ворогів-братів» – у Першій світовій війні [5; цит. за 1].

Водночас війна актуалізувала національно-визвольну боротьбу поневолених націй та їхні прагнення до державного життя. Базу імперій становили «неісторичні» нації, для яких в уявленнях ХІХ ст. вони поставали як батьківщина. В історіографічному сенсі концепт «неісторичності» найбільш повно характеризує становище «малих» націй в «довгому ХІХ ст.». Однак тогочасні міжнародні відносини на Європейському континенті сприяли генезису державницьких проектів та активізували визвольний рух на теренах Східної Європи [6, с. 51].

Вказані тенденції мали свої підстави в історичному процесі, що охоплював на початку ХХ ст. Західну й Східну Європу, котрий більшість сучасників і теперішніх учених позначають як модернізацію. Відповідно до сучасного трактування, модернізація постає як сукупність процесів індустріалізації, секуляризації, бюрократизації, урбанізації, становлення системи загальної освіти та представницької політичної влади через апелювання до народу, зростання просторової й соціальної мобільності [7, с. 10]. Власне від цього дискурсу історія Східної Європи розуміється як простір імперського капіталізму, нестабільності та конфліктогенності, показником і стимулом розвитку якого був «національний проект». Межі реконструкції останнього розширюють уявлення про закономірності європейської історії, подаючи приклади як його живильності (Британія), завмирання (Каталонія), так і трансформації (Пруссія). Показово, що український соціолог О. Бочковський вказував на існування «українсько-каталонського паралелізму» в націотворенні [8, с. 92–93].

Якщо творення сучасних націй було результатом модернізаційних процесів, то, власне, ця війна була найбільшим вторгненням модерного світу у традиційне життя селян, які становили абсолютну більшість у соціальному складі всіх етнічних груп в регіоні, охопленого військовими діями.

Осмислюючи трагічний досвід тієї Великої війни, підкреслимо його надзвичайну роль у долі й українського народу, пробудженні національної свідомості, яка дала шанс українцям стати державним народом. Саме під час війни вперше за тривалий період з'явилися українські національні частини. Спершу у складі австрійського війська леґіон Українських січових стрільців, потім – з літа 1917 р. – й у складі

російської армії. Ще під час Першої світової війни у результаті української революції на Наддніпрянській Україні була утворена Українська Народна Республіка (7 листопада 1917 р.). Наслідком посилення національно-визвольного руху на західноукраїнських землях стало проголошення 1 листопада 1918 р. Західно-Української Народної Республіки.

Роль незалежної української державності у структуруванні центрально-східноєвропейського державно-політичного простору знайшли певне відбиття у стратегічних планах Центральних держав (Німеччини й, меншою мірою, Австро-Угорщини) напередодні та під час Першої світової війни. Україна розцінювалася ними як важливий чинник послаблення, а то й розвалу Російської імперії. В цьому контексті українські дослідники справедливо звертаються до видатного історика Арнольд Дж. Тойнбі, який ще у 1915 р. зазначав: «Малоросійський елемент становить майже третину всієї раси, і якщо він буде відірваний від основної маси і створить власну орбіту тяжіння, це в критичній мірі послабить всю систему», що матиме наслідком розпад чи, щонайменше, параліч Російської імперії [9, р. 77; див.: 1, с. 64]. Водночас О. Черевко доцільно наводить роздуми відомого шведського аналітика і фундатора геополітики Рудольфа Челлена, який аналізуючи в тому ж 1915 р. у праці «Політичні проблеми світової війни» причини, що призвели до її спалаху, та можливі наслідки цієї катастрофи, зазначив: «Маємо... всі підстави зараховувати українське питання до одного з головних мотивів світової війни» [10, с. 125]. Тому погодимось з думкою українського дослідника, який є прихильником твердження, що баланс сил і конфігурація кордонів сформується в результаті війни у Східній Європі, і зазначає, що Р. Челлен у зв'язку з цим узалежнював на тривалий час долю всієї Європи [1, с. 63].

Подібно Р. Челлену, один із засновників Школи слов'янських та східноєвропейських досліджень при Лондонському університеті Р. Сетон-Вотсон вважав, що українське питання було однією з головних причин Першої світової війни, а перебіг її подій довів, що надалі ігнорувати цю проблему неможливо. Українське питання, переконував Р. Сетон-Вотсон, – не модерна вигадка Берліна й Відня, а застаріла проблема Європи, «про що свідчать численні книги, присвячені українським подіям, що були надруковані англійською вже XVII ст.» [11, с. 91; цит. за 1]. Британський славіст обстоював потребу

створення незалежних України, Польщі, Литви та інших держав, що відповідало б довготривалим інтересам Європи.

Війна спричинила розпад чотирьох імперій: Австро-Угорської, Німецької, Османської і Російської. Німеччина втратила свої колоніальні території, а такі країни як Чехословацька Республіка, Естонія, Фінляндія, Латвія, Литва, Польська Республіка та королівство Сербів, Хорватів і Словенців отримали незалежність. Велика ціна ведення війни також сформувала підґрунтя для розпаду Британської імперії.

Як ми уже згадували вище, у буремні воєнні роки другого десятиріччя ХХ ст. під час розпаду великих імперій – Росії та Австро-Угорщини – українці всіх поневолених земель зі зброєю в руках здобули короточасну незалежність. Так, боротьбу розпочала підросійська Україна. Переворот у царській Росії (1917 р.) призвів до загострення національно-політичної ситуації на її окраїнах, зокрема в Україні. 4 березня 1917 р. було створено Центральну Раду, головою якої став М.С. Грушевський. 7 листопада 1917 р. Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку (УНР). Водночас 1 листопада 1918 р. після розпаду Австро-Угорщини у Львові було створено державу, яка дістала назву Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). На Всенародному Конгресі українців Угорщини (Хуст, 21 січня 1919 р.) було обрано підкарпатську (закарпатську) Центральну Українську Народну Раду. Більша частина створених на українських землях рад висловилася за приєднання до України. 22 січня 1919 р. уряд ЗУНР підписав акт з Українською Народною Республікою про возз'єднання (злуку), яка була урочисто проголошена на Софійському майдані у Києві [12].

Однак дуже скоро розпочалось розчленування і без того роз'єднаних земель України. Так, уже у липні 1919 р. польські війська захопили Галичину. Втратила незалежність і східна частина України, в якій на багато десятиліть було встановлено радянську владу. УСРР (із 1937 р. – УРСР) постала як результат збройної агресії більшовицької Росії при допомозі місцевих більшовиків проти УНР [13, с. 3389]. Сучасна українська історіографія стверджує, що в деякі періоди свого існування радянська Україна мала певні формальні ознаки державності у структурі органів урядування [14]. Однак, в цілому вона повністю залежала від Москви.

В результаті створення УСРР, а згодом і УРСР значна частина української території опинилася у складі Російської Федерації. Незважаючи на тиск і погрози з боку місцевих органів влади Курської і Воронежської губерній, українці відторгнутих земель почали масово виявляти незадоволення своїм становищем. У зв'язку з цим, 19–24 жовтня 1928 р. Президія ЦВК Союзу РСР вдруге розглянула питання про урегулювання кордонів УСРР з РСФРР в районах Брянської, Курської та Воронежської губерній. В ухваленій постанові зазначалося, що на зміну постанови Президії ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 р. включити додатково до складу УСРР дванадцять сіл Брянської і Курської губерній.

Процес розмежування прикордонних територій між Україною і сусідніми радянськими республіками у 1920-х роках охопив і південно-західну частину УСРР, де українські землі межували з молдавськими. Але складність питання полягала в тому, що територія Бессарабії, де проживала значна кількість молдаван і українців, ще у 1918 р. була анексована Румунією. Тому із політичних і пропагандистських міркувань ЦК РКП(б) 24 липня 1924 р. ухвалив рішення про утворення у складі УСРР Молдавської автономної республіки.

12 жовтня 1924 р. третя сесія ВУЦВК ухвалила постанову «Про утворення Автономної Молдавської СРР» у кордонах УСРР [15]. До складу МА СРР увійшло 11 районів Одеського, Балтського та Тульчинського округів, в яких мешкали 540 567 осіб, з них молдаван налічувалося лише 172 540 осіб, українці складали 271 560 осіб, тобто майже 50,3 % [16, с. 21]. Такий етнічний склад населення свідчить про те, що в союзної і української влади не було ніяких підстав для створення окремої автономної республіки, в якій молдавани не були більшістю. Проте, процес нарощування території МА СРР за рахунок українських земель продовжувався. У 1925 р. до складу МА СРР було приєднано ще три райони.

Таким чином, практичне вирішення питання кордонів в УРСР з сусідніми республіками було дуже складним і вимагало великих зусиль політичного та економічного характеру. Українській владі дещо вдалося провести виправлення кордонів шляхом взаємної передачі окремих територій з боку УСРР, РСФРР та БСРР, проте, Українська СРР не змогла повністю поширити свою юрисдикцію на землі поза її межами, де жили компактно поруч зі східними кордонами сотні тисяч українців.

Українські землі поза межами Радянського Союзу було поділено між трьома державами. Як зазначалось уже вище до Польщі відійшла Східна Галичина, яка раніше належала Австро-Угорщині.

У результаті радянсько-польської війни 1920 – 1921 рр. у складі Польщі залишилася частина українських земель, які раніше перебували в межах російських кордонів. Ці землі разом зі Східною Галичиною утворили новий район – Західну Україну. Східна Галичина у складі Польщі до 1923 р. мала статус автономії, решта українських земель – Холмщина, Підляшшя, Лемківщина, Посяння входили до складу польських воєводств [17, с. 247].

Румунія окупувала австро-угорську провінцію Буковину з центром у Чернівцях і українські землі у складі Бессарабії – Хотинщину і Придунайський край. До Чехословаччини відійшла Закарпатська Україна.

За переписом 1931 р. на західноукраїнських землях, що перебували у складі Польщі, проживало 8,9 млн осіб, серед яких було 5,6 млн українців, 2,2 млн поляків, 1,1 млн представників інших національностей – євреїв, білорусів, німців та ін. Українці в Польщі становили дві громади: греко-католиків (понад 3 млн), які проживали на землях Східної Галичини, і православних, які населяли Західну Волинь, Полісся і Холмщину (близько 2 млн).

Загальна кількість українського населення на підвладних Румунії територіях становила 790 тис. осіб. Становище української меншини тут було ще нестерпнішим, аніж у Польщі. З перших днів загартування українських земель румунська влада щодо місцевого населення здійснювала політику жорстокого тиску, тотальної румунізації, вдаючись до відкритих насильницьких дій. Так, з 1919 р. до 1928 р. на території Буковини зберігався воєнний стан. Місцевих українців тут не визнавали окремою нацією, проголосивши їх «українізованими румунами». До 1927 р. усі українські школи були закриті або румунізовані, українську пресу було заборонено. Зроблено спробу піддати румунізації православну церкву.

Становище українського населення Закарпаття, що в листопаді 1918 р. добровільно ввійшло до складу Чехословаччини, було значно кращим, ніж у Польщі та Румунії. Чехословацька республіка залишилась єдиною послідовною демократичною державою Центральної Європи і намагалася здійснювати ліберальну, зважену політику щодо національних меншин. Переважна більшість українського населення

(близько 455 тис.) проживала на сході країни (Пряшівщина, Закарпаття). Це були економічно найвідсталіші регіони Чехословаччини, стосовно яких празький уряд намагався докласти певних зусиль, аби піднести рівень життя місцевого населення. З цією метою у 20-х роках тут було запроваджено аграрну реформу, наслідком якої став перерозподіл земель великих угорських магнатів серед селян. Певних успіхів було досягнуто у галузі народної освіти. Загальноукраїнське значення мали відкритий у Празі Український вільний університет, Українська сільськогосподарська академія у Подебрадах, Український Високий педагогічний інститут ім. Драгоманова.

У 1938 р. політична ситуація на Закарпатті кардинально змінюється. Після підписання Мюнхенської угоди почався процес розпаду Чехословацької республіки. На початку жовтня 1938 р. Німеччина зайняла передану їй за Мюнхенською угодою Судетську область і змусила уряд Чехословаччини надати автономію Словаччині. Скориставшись цим, лідери українофілів та русофілів домовилися між собою і звернулися до Праги зі спільною вимогою надати автономію краю. Празький уряд затвердив першу автономну адміністрацію на чолі з русофілом А. Бродієм. Однак вона проіснувала недовго – 28 жовтня 1938 р. до влади прийшов кабінет міністрів на чолі з А. Волошином. Держава Карпато-Україна (так почали називати Закарпаття) розбудовувалася в дуже тяжких умовах, під тиском зовнішньополітичних обставин. 2 листопада відбувся так званий Віденський арбітраж. Згідно з його рішенням Угорщина одержала південні райони Словаччини і Закарпаття з переважно угорським населенням чисельністю 1 100 тис. У Карпато-Україні відібрали міста Ужгород, Мукачеве і Берегове з прилеглою територією. Столицю її довелося перенести в Хуст. Не витрачаючи часу, українофіли почали будувати державність на урізаній території Карпатської України. Адміністрація, система освіти і видавнича справа переводилися на українську мову. Розгорнулася підготовча робота зі створення збройних сил – Карпатської Січі. Незабаром тут налічувалося до 5 тис. бійців. У розбудові держави закарпатцям допомагали співвітчизники із Західної України, Буковини і заокеанська діаспора. Курс А. Волошина на утвердження державності діставав схвалення у населення краю: на виборах у лютому 1939 р. до регіонального парламенту коаліція українських партій отримала переважну більшість голосів. А. Волошин 14 березня 1939 р. проголосив самостійність і сформував тимчасовий уряд.

15 березня сейм обрав таємним голосуванням, але одноголосно, А. Волошина президентом і прийняв закон про незалежність Карпатської України, визначив державну мову, прапор і гімн. За два дні до проголошення незалежності Карпатської України за домовленістю з Угорщиною Гітлер дав згоду на захоплення нею всього Закарпаття. Угорські війська 15 березня рушили на неокуповану частину Закарпаття і після запеклих боїв вдерлися до Хуста. Новостворена держава українського народу припинила своє існування. Проголошення Карпатської України мало велике історичне значення. Цей факт виявив одвічне непереборне прагнення українського народу до створення власної національної держави, допоміг закарпатцям остаточно усвідомити себе частиною єдиного українського етносу [18], сприяв подальшому утвердженню української етнічної нації в цілому та формуванню політичної нації.

Таким чином, якщо творення сучасних націй було результатом модернізаційних процесів, то, власне, Перша світова війна різною мірою була найбільшим вторгненням модерного світу у традиційне життя народів воюючих держав. В суспільному контексті найперше це торкнулося селян, які становили абсолютну більшість у соціальному складі всіх етнічних груп у регіоні військових дій та переважно були найбільш революційно активними. Водночас війна стимулювала революційні зрушення в ряді країн Західної, Центральної та Східної Європи, що значною мірою сприяло зникненню окремих імперій та виникненню національних держав. Частина останніх утвердилась на політичній карті Європи, інші припинили своє існування, а їх етнічні території, у тому числі й України, були розчленовані й увійшли до складу ряду держав. Спроби українців відновити свою державність у першій половині XX ст. наражалися на супротив найбільш військово могутніх на той час країн, у плани яких не входило існування української держави. Однак ця боротьба сприяла процесу подальшого утвердження української етнічної нації та заклала підвалини до формування політичної нації українців.

Список використаних джерел:

1. Черевко О. В. Наслідки Першої світової війни: «українська проекція». *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2014. Вип. 23. С. 60–65.

2. Шлєгель К. Немецкий образ России в первой трети 20-го столетия: попытка реконструкции. *Вопросы философии*. 1994. № 5. С. 49–56.
3. Норман Дейвіс. Європа: історія / Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ : Основи, 2000. 1464 с.
4. Шпенглер О. Закат Европы. Москва : Мысль, 1998. Т. 1. 663 с.
5. Україна і українці у вирі Першої світової війни: Документи з фондів ЦДАВО України. URL: <http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/63421849.html>.
6. Корольов Г. Імперії та нації: закономірності українського державотворення (1917 – початок 1918 років). *Студії з історії української революції 1917 – 1921 років*: Зб. наук. пр. на пошану д-ра іст. наук, проф. Р. Я. Пирога з нагоди 70-річчя з дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльн. [Голова редкол. В. Верстюк]. К. : Ін-т історії України НАН України, 2011. С. 48–71.
7. Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку. [В. Солдатенко (кер. авторів) та ін.]. Київ, 2007. 576 с.
8. Бочковський О. І. Вступ до націології. Мюнхен, 1991 – 1992. 338 с.
9. Toynbee A. J. The new Europe. Some essays in reconstruction. London and Toronto : J. M. Dent and sons ltd, 1916. Р. 77.
10. Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз. [О. Дергачов (кер. авт. кол.) та ін.]. Київ : Політична думка, 1996. 448 с.
11. Головченко В. І., Солдатенко В. Ф. Українське питання в роки Першої світової війни. Київ : Парламентське вид-во, 2009. С. 91.
12. Формування території України. URL: <http://www.geograf.com.ua/human/school-course/359-formuvannya-teritoriji-ukrajini>.
13. Маркусь В. Українська СРСР. *Енциклопедія українознавства*. Т. 9. С. 3389–3399.
14. Гриневич В. А. Утворення Наркомату оборони УРСР у 1944 р.: з історії однієї політичної гри. *Український історичний журнал*. 1991. № 5. С. 29–37.
15. Вісті ВУЦВК. 1924. 14 жовтня.

16. Шабельніков В. І. Етнічні межі та зовнішні кордони в умовах адміністративно-територіальних реформ 20-х рр. XX ст. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Історія. 2014. Т. 227. Вип. 215. С. 17–22.

17. Історія України. Курс лекцій. [В. Щербатюк (кер. авт. кол.), О. Кузьминець, Є. Дурнов та ін]. Київ : Фенікс, 2014. 376 с.

18. Українські землі у складі УРСР та інших держав 1921 – 1945 років. URL: <http://studies.in.ua/ru/istoriya-i-kultura-ukrainy-lekciï>.

ЗМІНИ НА ПОЛІТИЧНІЙ КАРТІ ЄВРОПИ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Загострення кризових явищ у світовій політиці другої половині 30-х років XX століття знайшло одним із своїх проявів використання практики анексій, що в цілому характерно для передвоєнного стану справ. Історія і практика цивілізацій доводять, що використання анексії як способу вирішення статусу спірних територій у більшості випадків є не просто самодостатнім фактом відторгнення, а «перевіркою на міцність», спрямованою не скільки на об'єкта агресії, скільки на світове співтовариство. Окрім банального захоплення територій анексія, як правило, переслідує більш далекосяжну мету – встановлення регіональної або ж тотальної гегемонії держави-агресора. Тому практика анексій завжди є складовою стратегічних планів, від яких агресор може відступитися тільки під тиском переважаючих сил.

Історія XX століття мабуть найбільш наочно довела, що будь-яке потурання державі-агресору призводить до катастрофічних наслідків для всього світового співтовариства. До сьогоднішнього дня історики, правники, політологи і філософи намагаються розплутати той клубок протиріч і помилок, які були нагромаджені напередодні Другої світової війни та призвели до невинуватних і найстрашніших подій в історії людства.

На 30-ті роки XX століття припадає ціла низка як класичних прикладів анексій, так і «прихованих» актів, які можна розглядати в якості передвісників сучасної практики «гібридної війни». Розглядаючи проблему анексій в історичний період напередодні Другої світової війни, варто виділити декілька найбільш важливих, на наш погляд, складових:

- Анексія Австрії.
- Анексія Судетської області та розділ Чехословаччини.
- Анексія Тешинської Сілезії та Карпатської Русі.
- Анексія Мемеля.

Загальновідомим є той факт, що Версальська система вже сама по собі містила цілу низку протиріч, які сформували ситуацію невизначеності майбутніх конфліктів у тій чи іншій формі. По суті це було лише питання часу. Додатковим фактором, якій ускладнив ситуацію

і прискорив появу кризових точок на карті Європи стала світова економічна криза, яка вибухнула у 1929 р. і охопила депресією майже всю першу половину 30-х років. Одним із головних наслідків дії економічної кризи виявилось зростання тенденції до ізоляціонізму у політиці провідних держав світу. Внутрішні проблеми стали явно переважати над зовнішніми. Пошуки «простих» рішень в умовах системної кризи Версальської моделі міжнародних відносин власно і призвели до відомої своєю катастрофічністю політики «умиротворення».

Першою масштабною подією «параду анексій» напередодні Другої світової війни став аншлюс Австрії. Ще у 1924 р. А. Гітлер, австрієць за походженням, у своїй книзі "Майн кампф" задекларував, що факт об'єднання Австрії з Німеччиною є його життєвим завданням, яке необхідно реалізувати за будь-яких обставин. "Немецкая Австрия должна вновь вернуться в лоно великой немецкой родины, и отнюдь не по каким-либо хозяйственным соображениям. Нет, нет: даже если это объединение в экономическом смысле незначительно и даже если бы оно было невыгодно, то оно все равно должно произойти. Единая кровь должна быть в едином рейхе" [1, с. 24]. Щодо формування можливості анексії Австрії варто виділити декілька найбільш важливих передумов: етнічну спорідненість населення; внутрішні переконання німецького лідера; наявність в Австрії націонал-соціалістичної партії як головного провідника німецького впливу на австрійське суспільство; байдужість впливових держав світу до австрійських проблем.

Якщо у другій половині 20-х років ідея об'єднання з Німеччиною була досить популярна в Австрії, то починаючи з 1933 р., приєднання до Німеччини для австрійців означало вже приєднання саме до нацистської держави. У жовтні 1933 р. одна з найбільш впливових австрійських партій – соціал-демократи зняли пункт про аншлюс зі своєї програми. Праві партії, що підтримували федерального канцлера Е. Дольфуса, також не горіли бажанням потрапити в обійми німецького фюрера. З весни 1933 р. відносини між Берліном і Віднем стали більш напруженими. Німеччина намагалася активно впливати на внутрішньополітичне життя Австрії, впроваджуючи свою агентуру в усі державні структури цієї країни. У відповідь австрійський уряд Е. Дольфуса 19 червня 1933 р. заборонив діяльність націонал-соціалістичної партії. Однак Берлін не відмовився від своїх спроб, що

у підсумку призвело до нацистського путчу, в результаті якого був убитий канцлер Е. Дольфус [2, с. 501-502].

Його наступник К. Шушніг був змушений вести політику маневрування протягом декількох років. Однак 12 лютого 1938 р. це завершилося ультиматумом та підписанням угоди, яка фактично перетворювала Австрію на німецький протекторат. 11 березня К. Шушніг відмовився від посади на користь міністра внутрішніх справ, нациста А. Зейс-Інкварта, від імені якого тут же була надіслана телеграма з проханням про введення німецьких військ [3, с. 396]. У ніч з 11 на 12 березня німецькі дивізії увійшли до Австрії. Задля легалізації аншлюсу 10 квітня були проведені референдуми в Німеччині та Австрії. Організація та проведення плебісциту не залишала варіантів для опонентів нацистів. Переважна більшість населення як Німеччини, так і Австрії проголосувала за входження Австрії до Третього Райху [4, с. 65-66].

Наступним великим кроком у реалізації стратегічних планів А. Гітлера у Європі стало розв'язання чехословацької проблеми. Судетська криза, створена німецькими спецслужбами, мала стати остаточною перевіркою недієздатності Версальської системи та неспроможності Великобританії і Франції до силового протистояння з Німеччиною.

Як і у випадку з Австрією, А. Гітлер використав тут запропоновану В. Вільсоном під час мирних переговорів 1919 р. доктрину «самовизначення націй», обернувши зброю західних демократів проти них же самих. У поєднанні з двома іншими факторами – антикомуністичній риториці та пропаганді відданості Німеччини принципам мирного врегулювання етнічного конфлікту у Чехословаччині, А. Гітлеру вдалося переконати лідерів Великобританії, Франції та США у тому, що виконання його претензій є найкращим вирішенням проблем у Європі. Недарма Н. Чемберлен, повернувшись із Мюнхена, біля трапу літака урочисто проголосив: «Я привіз мир цілому поколінню!» Однак саме це і стало найбільшою оманною європейської політики напередодні Другої світової війни.

Отже, у даному випадку ми бачимо, що А. Гітлер не придумував ніяких нових трюків і прийомів. Він використав по суті туж саму риторику, побудовану на концепції захисту прав німецької меншості у Судетській області, яка зазнавала всіляких утисків від чеської влади [5, с. 76]. Одночасно німецькі спецслужби активно працювали у двох

напрямах: по-перше, організовували та всіляко підтримували фашистську Судетську німецьку партію; по-друге, роздмухували словацький сепаратизм, намагаючись розколоти державу, а разом з тим додатково довести наявність у Чехословаччині конфліктів на етнічному ґрунті. Однак обидва напрями діяльності вели до головної мети – активізації сепаратистських течій, розчленування та поглинення чехословацької держави [6, с. 369-370].

У перемовинах з Н. Чемберленом та Е. Даладье А. Гітлер був набагато більш наполегливим і самовпевненим ніж під час Австрійської кризи. Німецький лідер вже переконався у стратегічному паралічу франко-британської зовнішньої політики і був готовий остаточно ліквідувати Версальську систему. А. Гітлер фактично поставив своїх опонентів перед «м'яким» ультиматумом: або його умови будуть прийняті, і тоді він більше не матиме територіальних претензій у Європі а також прийме участь у боротьбі з радянською державою, або всі проблеми він вирішить за допомогою воєнної сили. Як показала історична практика, цими обіцянками А. Гітлера можна було обдурити лише тих людей, які твердо вирішили бути обдуреними. Саме тому Великобританія і Франція за мовчазної згоди США по суті визнали свою поразку і прийняли умови німецького ультиматуму [7, с. 84-85].

18 вересня у Лондоні відбулись франко-британські консультації, в результаті яких було прийнято рішення звернутись до уряду Чехословаччини передати Німеччині території, на яких проживає понад 50% німців; в іншому випадку Франція і Велика Британія відмовлялись від свого союзницького обов'язку, а в разі звернення Чехословаччини по допомогу до СРСР, готовність виступити проти більшовиків. 22 вересня Гітлер заявив, що одночасно із передачею Судетів Чехословаччина повинна задовільнити і територіальні претензії до неї з боку Польщі та Угорщини і в разі відмови 28 вересня розпочне «акцію» проти Чехословаччини.

Зранку 28 вересня Н. Чемберлен запевнив А. Гітлера, що той може «отримати все без війни і без затримки» - наступного дня вони зустрілися в Мюнхені з главами урядів Франції та Італії і угода була підписана 30 вересня 1938 року о першій ночі, після чого з нею були ознайомлені представники Чехословаччини. Під тиском Н. Чемберлена та прем'єра Франції Е. Даладье, вони поставили свої підписи під Мюнхенською угодою і того ж ранку президент Чехословаччини

Е. Бенеш без відома парламенту прийняв її до виконання [8, с. 193-194].

Формально всі держави, які приймали участь у підписанні Мюнхенського договору, виступали одночасно гарантами в подальшому територіальній цілісності та державного суверенітету Чехословаччини. Однак ніхто з них на практиці не збирався відстоювати національні інтереси чехословацької держави. Більше того, Німеччина, Угорщина та Польща мали абсолютно конкретні плани щодо подальшого розчленування Чехословаччини, що і було здійснено невдовзі.

Варшава вбачала у Чехословаччині головну перешкоду для того, щоб саме Польща посіла провідні позиції у Східній Європі й досягнула статусу великої держави. Саме наперекір Празі Варшава підтримувала добрі відносини з Будапештом. В Польщі та за її межами широко популяризувалися слова Ю. Пілсудського про те, що "штучно й потворно створена Чехословацька республіка не тільки не є основою європейської рівноваги, а, навпаки, постає її слабкою ланкою" [9, с. 400].

20 вересня 1938 р. польський посол у Берліні Ю. Липський повідомив А. Гітлеру про бажання польського уряду повністю ліквідувати Чехословаччину як незалежну державу, оскільки Варшава розглядає "Чехословацьку республіку як штучне утворення ... не пов'язане з реальними потребами й здоровим правом народів Центральної Європи" [9, с. 403].

27 вересня Польща висунула Чехословаччині повторну вимогу про "повернення" їй Тешинської області. Нота, вручена послом Польщі міністру закордонних справ Чехословаччини 30 вересня 1938 р. о 23.40 вимагала негайну евакуацію чехословацьких військ і поліції з території Тешинської Сілезії та остаточне передання цієї території польській військовій владі. Прага, приголомшена Мюнхенським договором щодо Судетської області, була вимушена погодитися. Вступ польських військ у Чеський Тешин почався о 14-й годині 2 жовтня [9, с. 419].

Намагалися скористалися ситуацією і карпатські українці. 29 травня 1938 року Русинсько-українська Народна Рада столиці Карпатської України Ужгорода поставила вимогу до уряду Чехословаччини про впровадження статусу автономії краю, посиляючись на положення Сен-Жерменського договору та конституції. 9 вересня 1938 року до Праги прибула делегація із 10-ти представників Української

Центральної Народної Ради для перемовин про статус автономії у Чехословацькій державі [10, с. 47].

Однак 4 жовтня будапештський уряд запропонував Німеччині приєднати Закарпаття до Угорщини. В цьому його підтримував уряд Польщі, виходячи з того, що існування української автономії активізує незалежницьку діяльність українців у Польщі [10, с. 47-48].

Рішенням Першого Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. північно-західна частина Карпатської України (Ужгородський, Мукачівський і Севлюський повіти) з містами Ужгород, Мукачеве і Берегове були передані Королівству Угорщина. За цих умов столицю Карпатської України 10 листопада було перенесено до Хуста [10, с. 51-52].

Після підписання Мюнхенської угоди складне як внутрішнє, так і міжнародне становище Чехословаччини примусили її уряд погодитися надати Підкарпатській Русі статус автономної республіки. 22 листопада 1938 р. празький парламент ухвалив конституційний закон про автономію Карпатської України, внаслідок чого Чехословаччина перетворилася на федеративну державу чехів, словаків і карпатських українців (русинів).

15 березня 1939 р. Сойм (голова А. Штефан) проголосив повну державну самостійність Карпатської України. Президентом Карпатської України було обрано А. Волошина. Після проголошення незалежності А. Волошин відразу ж звернувся з телеграмою особисто до А. Гітлера з проханням про визнання Карпатської України під охороною Третього Рейху та недопущення її захоплення Королівством Угорщина. Але вранці німецький консул у Хусті порадив українцям «не чинити опір угорському вторгненню, бо німецький уряд у цій ситуації не може, на жаль, прийняти Карпатську Україну під протекторат» [10, с. 91].

В ніч з 13 на 14 березня 1939 р. Королівство Угорщина, за підтримки Третього Рейху ввело війська на територію Карпатської України. Вже 18 березня 1939 р. більша її частина була окупована, а до 7 липня остаточно анексована. Паралельно Угорщиною була анексована і частина словацької території.

Остаточна крапка в цій історії була поставлена Німеччиною. 14 березня 1939 р. президента Чехословаччини запросили до Берліна. У цей час деякі німецькі частини вже переходили чехословацький кордон. Гітлер поставив жорсткий ультиматум: або негайна згода на

окупацію решти країни німецькими військами, створення протекторату Богемії та Моравії та включення його до складу Німеччини, або швидке збройне подолання опору, масове кровопролиття, бомбардування та знищення Праги. Чехословацький президент капітулював. Чеські землі були окуповані і в березні 1939 р. включені до складу Німеччини.

Окремим елементом німецької політики «м'яких» ультиматумів стала анексія литовської Клайпеди (нім. – Мемеля). Невеликий за розміром Клайпедський регіон складав близько 5 % території Литви, проте мав для неї стратегічне значення. Тут була сконцентрована третина всього промислового потенціалу республіки, а через порт здійснювалося близько 80 % торгового обороту країни. Після отримання ультиматуму Литва звернулася за допомогою до чотирьох країн-гарантів Клайпедської конвенції 1924 р. проте Італія та Японія відверто встали на бік Німеччини, а Великобританія та Франція тільки виразили своє співчуття.

Договір про передачу з 22 березня 1939 р. Клайпеди (Мемеля) Німеччині був підписаний в Берліні міністрами іноземних справ о 1 ночі 23 березня. Цього ж дня німецька армія перетнула кордон, а флот увійшов до порту Клайпеди [11, с. 38-39].

Однак це не завадило литовському уряду переорієнтуватися на союз з Німеччиною. 4 травня 1939 р. литовський посол у Берліні К. Шкирпа за дорученням уряду Литви обговорив з начальником відділу Прибалтики МЗС Німеччини В. Грундхерром питання про повернення Литві Віленської області у випадку польсько-німецької війни. А вже 20 травня 1939 р. були підписані лито-німецькі договори про товарообмін, платежі, прикордонне сполучення та про будівництво литовського порту у Мемелі. Проте це зближення аж ніяк не допомогло Литві щодо вирішення її долі в ході подальших радянсько-німецьких перемовин.

В розгляді процесів, які мали місце на європейській арені напередодні Другої світової війни чітко проявляється їхній нерозривний взаємозв'язок. «Парад анексій» кінця 30-х років був не просто одним із ключових інструментів руйнації Версальської системи, ним було створено один із найнебезпечніших прецедентів у новітній історії, коли практика анексій стала складовою зовнішньої політики. Задля

убезпечення від повторення подібної практики сьогодні у міжнародному праві анексія розглядається як один із різновидів агресії з усіма відповідними наслідками.

Аналізуючи міжнародні відносини напередодні Другої світової війни наочним стає цілий ряд висновків, як ніколи актуальних для сьогоднішнього розвитку нашої держави:

По-перше, ніколи не можна потурати відвертому агресору. Він ніколи не зупиниться сам. Будь-яка спроба відкупитися – це початок катастрофи. Так бажання Великобританії та Франції за будь-яку ціну зберегти Версальську систему призвело до руйнації не тільки самої системи, але й всього світового порядку.

По-друге, ніякі договори з агресором ніколи і нікого не врятували. Найбільш показовою тут є доля Польщі. У своєму бажанні позбутися Чехословаччини і захопити Тешинську Сілезію Польща була згодна на союз із Німеччиною, але стала лише наступною жертвою. Її розділ між великими світовими гравцями – Німеччиною та СРСР був лише питанням часу.

По-третє, у світовій політиці не варто надавати занадто великого значення гарантіям, які надаються в обмін на поступки – це питання ситуативне. Чехословаччина отримала гарантії своєї територіальної цілісності і суверенітету по Мюнхенському договору, Литва мала гарантії згідно Клайпедській конвенції, Україна сьогодні мала гарантії відповідно до Будапештського меморандуму. Таких прикладів достатня кількість.

По-четверте, анексії, які мали місце напередодні Другої світової війни ввели до широкої практики використання гібридних агресій із залученням внутрішньої «п'ятої колони» в державі, яка стала основною дієвою силою цієї агресії. Головна мета агресора – убезпечити себе від звинувачення в агресії, використовуючи формальні принципи і норми міжнародного права.

Оцінюючи історичний досвід варто говорити про те, що головними інструментами протидії державам-агресорам, особливо при використанні гібридних форм агресії, мають бути тільки спільні і скоординовані дії всього світового співтовариства при об'єктивній і всебічній оцінці дій держави-агресора. На основі цих оцінок обов'язково мають бути прийняті швидкі та послідовні кроки до обмеження агресора у найболючіших для нього сферах. І найважливіше, про що

вчить нас історія – ніколи не можна погоджуватися на сепаратні переговори із агресором. Це завжди шлях в нікуди.

Список використаних джерел:

1. Цит. за: Ахтамзян А. А. Аннексія Австрії Рейхом. *Вопросы истории*. 1988. № 9. С. 23-37.
2. Цьольнер Е. Історія Австрії. Пер. з німецької Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іванчук. Львів: Літопис, 2001. 712 с.
3. Ткачук Т. А. «Аншлюс» Австрії та позиція країн Заходу. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 135. С. 394 - 398.
4. Жиряков И. Г. К вопросу о терминологии событий марта-апреля 1938 года в истории австрийского государства. *ЛОКУС: Вестник МГГУ им. М. Шолохова*. 2010. С. 60 – 67.
5. Кізченко А.Ф. Напередодні трагедії. З історії зовнішньої політики Чехословаччини, травень 1935 р. – березень 1938 р. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. 250 с.
6. Кудрявська Я. «Німецьке питання» в чеських Судетах після приходу А. Гітлера до влади. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 4 (48). 479 с. С. 366 – 377.
7. Капитонова Н.К. Политика Великобритании от Мюнхена до пакта Риббентропа-Молотова: от умиротворения к политике гарантий? *Вестник МГИМО университета*. 2009. № 54. С. 81-96.
8. Дюррозель Ж-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. Київ: Основи, 1999. 903 с.
9. Морозов С.В. Польско-чехословацкие отношения. 1933-1939. Москва, 2004. 528 с.
10. Вегеш М., Токар М., Басараб М. Карпатська Україна в контексті українського державотворення. Ужгород: Карпати, 2008. 255 с.
11. Арбушаускайте А. Л. Некоторые специфические эпизоды аншлюса Клайпеды/Мемеля в марте 1939 года. Балтийский регион. 2012. № 2. С. 32-41.

Символ пам'яті про тих, хто загинув під час Другої світової та гине на сході України у боротьбі за незалежність

Внесок УКРАЇНИ У ПЕРЕМОГУ над нацизмом

ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

1939

Проголошення незалежності Карпатської України. За декілька днів була окупована угорською армією

15 БЕРЕЗНЯ

1939

Німеччина напала на Польщу. Місяці українців вступили в польську армію проти нацистів

1 ВЕРЕСНЯ

1941

Німеччина напала на Радянський союз

22 ЧЕРВНЯ

1944

Витягнені нацистами з території України

ЛИСТОПАД

1945

Капітуляція Японії. Завершення Другої світової війни

2 ВЕРЕСНЯ

23 СЕРПНЯ

1939

Підписання пакту Молотова-Ріббентропа. СРСР та Німеччина поділили сфери впливу в Європі

17 ВЕРЕСНЯ

1939

СРСР напав на Польщу. Вторгнення завершилося приєднанням Галичини та Волині до СРСР

22 ЛИПНЯ

1942

Гітлеріці захоплюють всю територію України

8 ТРАВНЯ

1945

Капітуляція нацистської Німеччини

1950

Боротьба українських повстанців проти радянської окупації

6 000 000

воювали у лавах червоної армії

100 000

воювали у лавах УПА

250 000

воювали у лавах армій союзників

ВТРАТИ УКРАЇНИ У ІІ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

3-4 млн
військових

5 млн
цивільних

700 міст
28 тис. сіл
зруйновано та знищено

ГОЛОКОСТ

1,5 млн
євреїв загинули
в окупованій Україні

2 млн
вивезені на примусові
роботи до Третього Райху

33,771
євреїв були розстріляні
у Бабиному Яру
29-30 вересня 1941 р.

ЖЕРТВИ РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ ПІСЛЯ ВИГНАННЯ НАЦИСТІВ

500 тис.
репресовано
на Західній Україні

230 тис.
депортовано
кримських татар,
болгар, вірмен, греків

УКРІНФОРМ

АНЕКСІЯ ТЕРИТОРІЙ СУВЕРЕННИХ ДЕРЖАВ НА ПРОСТОРІ КОЛИШНЬОГО СРСР (придністровська криза, російсько-грузинський конфлікт, російсько-український конфлікт)

Для розуміння того, що ж насправді сталося на просторі колишнього СРСР, треба звернутися до поняття природи конфліктів. Природа конфліктів залишилася незмінною, ми можемо говорити про зміну форми конфлікту, що є результатом об'єктивних змін: технологічна революція запровадила нові засоби ведення війни, що зменшує безпосередню участь солдата у веденні традиційної війни, водночас НТР збільшила вразливість розвинутих країн до «м'яких загроз», зумовила виникнення такого нового явища як асиметричні конфлікти, що є відповіддю на значний дисбаланс силових потенціалів та прагненням використати його для встановлення гегемонії.

Зник ідеологічний чинник, який протягом «холодної війни» став основою для блокового протистояння. Ліквідація блокового протистояння зумовила принаймні три негативні тенденції для сучасної системи міжнародних відносин, що підвищило її конфліктогенність [1, с. 19].

По-перше, зріс вплив етнонаціонального чинника, перешкодою для реалізації якого в минулому було ідеологічне протистояння.

По-друге, зросла кількість регіональних конфліктів середньої та низької інтенсивності, які під час холодної війни були відображенням протистояння між двома наддержавами, відповідно управління ними відносно було простим, оскільки існувала загроза масового знищення, що ґрунтувався на ядерному стримуванні.

По-третє, виникли загрозливі тенденції у нерозповсюдженні ядерної зброї, про що свідчать заяви США про намір почати розробку ядерної зброї малої потужності та використати в них заміники уранових детонаторів, що ліквідує загрозу радіаційного забруднення. Реалізація цього задуму фактично дозволить використовувати зброю на рівні із звичайним озброєнням, що може мати непередбачувані наслідки [1, с. 20].

Реалізація права народів на самовизначення, боротьба із транснаціональним тероризмом, демократизація, пропагування ідеї глобального управління, гуманітарні інтервенції, економічна інтернаціоналізація, розвиток ринкових економік – які б високі цілі вони не ста-

вили перед собою, завжди знайдеться група людей, яка прагне реалізувати свій інтерес, розширити і укріпити свою владу, прикриваючись цими процесами. Все перелічене вище є лише зовнішньою оболонкою, виявом однієї рушійної сили – власного інтересу. У будь-якому конфлікті потрібно розрізняти інтереси політичного керівництва, інтереси держави, інтереси населення країни. Те, що зараз відбувається в російсько-молдовському, російсько-грузинському та російсько-українському конфліктах – це велика трагедія і для молдаван, і для грузинів, і для українців, і в тому числі для самих росіян. Саме ця теза – ключ до розуміння того, що сталося на пострадянському просторі.

Хронологічно першим став Придністровський конфлікт. Його особливістю, стало те, що уже в перші роки незалежності Молдова зіштовхнулася з низкою проблем, найгострішою з-поміж яких є конфлікт у Придністров'ї. До кризи призвели три основні фактори. Перший - гострі етнічні та політичні розбіжності між Молдовою західного берега Дністра та Придністров'ям. Другим фактором нестабільності стало те, що в умовах політичного плюралізму останніх років радянського періоду історії Молдови з'явився і набув великої популярності Народний фронт Молдови (НФМ), а з ним зросли настрої самовизначення серед більшості населення республіки. Ключові фігури політичної та інтелектуальної еліти НФМ стали відкрито говорити про об'єднання з Румунією. І хоча як невідворотність, так і політична підтримка такого кроку з боку населення були надто перебільшені, протистояння "румунізації" стало бойовим кличем місцевої влади у Придністров'ї, що намагалася зберегти як вплив на місцеві події, так і місце у світі "під рукою Москви". З часом Дністер дедалі більше став розподільчою лінією між східним берегом, що бачив своє майбутнє, пов'язаним з Москвою, та західним, що вірив у майбутнє незалежної Молдови.

Третім фактором нестабільності на Лівобережжі Дністра стала російська військова присутність, уособлена залишками 14-ї армії, що називаються російським миротворчим контингентом, розташованим у Придністров'ї. Очолювана свого часу генералом О. Лебедем, 14-та армія до 1991 р. формувалася як доволі скромна радянська військова одиниця, не набагато серйозніша, ніж мобілізаційна база другого ешелону, призначена для підтримки гіпотетичних військових опера-

цій країн-членів Варшавського договору на Балканах і проти Туреччини. Але те, що можна оцінювати як скромну силу в контексті військового балансу НАТО - Варшавський договір, стало вирішальною військовою присутністю в контексті Молдови. Адже молдавська армія невелика. Фактично основний тягар військової боротьби в 1992 р., особливо під час гострого збройного протистояння 19 червня - 3 липня 1992 р., винесли на собі поліція та внутрішні війська Молдови.

Насильство в Придністров'ї вибухнуло в перші місяці 1992 р. і тривало до середини липня. 14-та армія ще до його початку постачала зброю придністровцям, але відкрито стала на їх бік у травні 1992 р. після відвідин цього регіону віце-президентом Російської Федерації генералом О. Руцьким, який висловив свою підтримку незалежності Придністров'я. Усього за час збройних зіткнень у березні-червні 1992 р. загинуло 425 осіб. 21 липня 1992 р. в Москві Президенти Росії і Молдови Б. Єльцин і М. Снегур підписали угоду про припинення вогню, яка привела до припинення насильства.

Відтоді затрачено значні зусилля з урегулювання цього конфлікту. 8 травня 1997 р. уряд Молдови та представники Придністров'я за посередництва України, Росії та місії ОБСЄ в Молдові підписали Меморандум про взаєморозуміння, що встановив базові принципи врегулювання конфлікту. Однак до остаточного його врегулювання було ще далеко, оскільки Придністров'я наполягало на отриманні такої автономії у складі Молдови, яка нічим не відрізняється від повного суверенітету, включаючи демаркацію кордонів та самостійне членство в СНД.

Іншою особливістю вирізнявся конфлікт на Кавказі. Це полягало в тому, що на відміну від Придністровського конфлікту, на Кавказі вперше було використано визначення «війна». При цьому цей термін було використано не у відносинах між Росією та Грузією, а «між Росією і Заходом». Вперше проблема військового конфлікту євразійських країн і Заходу була сформульована і виникла в Кавказькому конфлікті. Кавказький конфлікт показав, що світ дійсно де-факто багатополарний. Кавказ став проявом реальної напруги конкуренції як мінімум трьох імперських центрів – консолідованого Євросоюзу, який вперше переграв Республіканські штати на Кавказі, Росії, як територіального Євразійського центру і США, які розраховували красиво зіграти з Саакашвілі, але програли час.

Від початку ситуація трактувалася як південно-осетинсько-грузинський конфлікт. Сьогодні – це російсько-грузинський конфлікт. Але є всі підстави вважати, що цей конфлікт трансформується в американо-російський, тому що американці вже входять в зону цього конфлікту і у фізичну взаємодію з його учасниками [2].

Аналізуючи велику кількість інформації, вивчаючи різні думки політиків та експертів щодо цих подій, як російських так західних, можна зробити певні припущення про складну гру декількох ключових гравців – Росії, США та самого Саакашвілі, у якій головною рушійною силою, яка спричинила розв'язання війни на Кавказі, були політичні і економічні інтереси цих країн.

Однак попри агресивність, Росія в цьому контексті посідає швидше оборонні позиції. Хиткість позицій федералів у північнокавказьких республіках природним чином обмежує будь-які спроби розширити сфери впливу на Кавказі. Росія втратила контроль над Азербайджаном і Грузією, та й її позиції у Вірменії не так вже безперечні. От чому підтримка сепаратистів у Південній Осетії і Абхазії стала важливим елементом російської зовнішньої політики. Через невизнані республіки Росія справляє істотний вплив на Грузію, а втрата контролю над ними безпосереднім чином позначилася б вже на ситуації всередині самої Російської Федерації.

У цьому розкладі сил Кавказ грає найважливішу роль. Контроль над ним дозволяє займати диспетчерські позиції відносно Каспійського регіону з його величезними нафтовими запасами, впливати на трикутник Грузія – Вірменія – Азербайджан, через який можна впливати на Іран і Туреччину, чинити вплив на країни Східної Європи, в тому числі і Україну. І, поза сумнівом, тримати руку на пульсі в північнокавказьких республіках Росії, які без сумнівів, зараз, нарівні з Далеким Сходом, є її найслабкішою ланкою.

Продовженням глобального конфлікту між провідними гравцями на міжнародній арені, насамперед, між Росією та Заходом став Російсько-український конфлікт. При цьому, не варто не зважати й на те, що передумови виникнення конфлікту були зумовлені помилками у процесі створення та розбудови європейської та північноатлантичної архітектури безпеки та співробітництва на початку 1990-х років, хибними параметрами залучення країн пострадянського простору до європейської та євроатлантичної інтеграції

На регіональному рівні маємо справу з двостороннім конфліктом між Росією і Україною, який був викликаний руйнуванням пострадянської системи взаємовідносин у регіоні та бажанням Росії відновити «історичну справедливість», повернути свої втрачені позиції у регіоні, який вона вважає власною сферою впливу, а також забезпечити собі належне місце у світовій та європейській архітектурі безпеки та співробітництва. Росія розглядає Україну насамперед як предмет свого впливу та ключову складову пострадянських інтеграційних процесів.

Відтак сьогодні постає нагальна потреба у розробці сценаріїв врегулювання конфлікту на Сході України. Від російсько-українського врегулювання та способу примирення буде залежати мир, стабільність та добробут не лише обох держав, але й інших країн регіону Центрально-Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії.

На локальному (внутрішньо українському) рівні маємо справу з конфліктом між закритими політичними та економічними суспільними інституціями і новим громадянським суспільством, яке не влаштовувала олігархічна латиноамерикансько-пострадянська модель побудови держави та суспільно-економічних відносин (номенклатурно-олігархічна плутократія) [3].

Значення України для безпеки в ЄС і навіть у світі ще у 1997 р. підкреслював й З. Бжезінський у своїй книзі «Велика Шахівниця». У ній, як широко відомо нині, зазначалося, що в разі тісної співпраці в рамках Ваймарського трикутника (Франція, Німеччина та Польща), розширеного приєднанням України, така вісь держав становитиме фундамент безпеки, не будучи одночасно загрозою для Росії та інших акторів на міжнародній арені [4, с. 85–86]. У зв'язку ж із тим, що позаблоковість України не змогла гарантувати їй безпеку і створити надійний захист національного суверенітету й територіальної цілісності [5], актуальним є негайна інтеграція оборонного потенціалу нашої держави в існуючу систему євроатлантичної безпеки.

Штучність проблеми сепаратизму на Сході України та інспірованість конфлікту Російською Федерацією обумовлює безпрецедентність такого типу конфлікту у світовій практиці.

Проблема розв'язання східноукраїнського конфлікту, поза доконаним актом російської агресії, відноситься також і до

суперечностей українського суспільства, які визначатимуть його долю на найближчі десятиліття. Проте вже у перебігу цієї війни склалася ситуація, за якої національні інтереси українського народу підмінюються інтересами правлячих кіл України, що позбавляє можливості знайти спільну основу для інтеграції доведених до розколу частин суспільства, які представлені населенням Донбасу та іншої частини України.

Для подолання східного вогнища війни дипломатичним шляхом, якщо припустити його дієвість у комплексному застосуванні щодо агресора (як міжнародних санкцій, так і через посилення потужності й обороноздатності ЗСУ), потрібно, перш за все, домовитися (примусити агресора) про припинення збройного протистояння та розробку подальшої дорожньої карти. Для цього, як відомо, пропонується також женевський чи нормандський формат переговорів, проте апріорі було вилучено будапештський. Мінський же формат, на наш погляд, вичерпав себе, а відтак його «дорожня» карта за визначенням є «порожня» для національної безпеки, оборони й збереження цілісності України. Слід відзначити, що женевський формат переговорів (Україна, Росія, ЄС та США) є форматом за участю усіх глобальних гравців, у якому бере участь Україна. Врегулювання на глобальному рівні є предметом переговорів у рамках самітів Великої сімки та Великої двадцятки, участь у яких беруть усі провідні актори міжнародних відносин.

Відтак бурхливі трансформаційні зміни в системі міжнародних відносин для країн пострадянського простору мають наслідком збільшення кількості та зростання гостроти зовнішньополітичних викликів. Політична стабільність існуючої політичної системи внаслідок зіткнення діаметрально протилежних поглядів на тенденції світового розвитку з боку основних сил (США, Європи, Російської Федерації, Китаю та інших) не може розглядатися як стала величина. Яскравим прикладом цього є виникнення збройних конфліктів у Молдові, Грузії та Україні за безпосередньої участі Російської Федерації, як країни агресора. Збройне зіткнення між державами відповідає вимогам сьогодення: розгорнулося активне протистояння не лише військово-технічних засобів (особового складу та військової техніки регулярних військ), а й інформаційних. Причому інформаційне протистояння

було розгорнуте та велося ще задовго до початку бойових дій, забезпечувало та супроводжувало хід бойових дій та продовжувалось після закінчення бойових дій.

Головною метою Росії було й залишається недопущення вступу Молдови, Грузії та України в НАТО й інтеграції до ЄС.

Ці конфлікти стали також свідченням ренесансу силової політики, використання збройних сил як ефективного інструменту зовнішньої політики. Неспроможність міжнародного співтовариства втрутитися в конфлікти та покласти їм край (продемонстровано вже вкотре і в останнє – під час військової операції Ізраїлю в секторі Газа) підтверджує, що в сучасному світі принаймні великі держави та регіональні лідери можуть вдаватися до застосування сили для демонстрації свого статусу та захисту власних інтересів.

Для України цей досвід підтверджує абсолютну небезпечність конфронтаційних сценаріїв у відносинах із великими державами, насамперед, із Росією, та відсутність будь-яких міжнародних гарантій у разі розгортання прямого конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Глушков В. О. Створення зони антитерористичної безпеки у Чорноморському регіоні: геополітичний та правовий виміри. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2003. №8. С. 19–21.

2. Кушнірук Б. Російсько-грузинська війна: причини та наслідки . Режим доступу : [http : // www.unian.net/ukr/news/news-267814.html](http://www.unian.net/ukr/news/news-267814.html). 2008. 18 серпня.

3. 17. Гай-Нижник П. П. Україна довоєнна: алогізм плутократії та становлення нової нації. *Гілея*. 2015. Вип.93 (№2). С.67–70.

4. Brzeziński Z. Wielka Szachownica. Warszawa, 1998. С. 85–86.

5. Гай-Нижник П. П. Будапештський меморандум: передумови і наслідки (не)гарантії національної безпеки України. *Гілея*. 2016. Вип.114 (№11).

6. Історія України. Курс лекцій. [В. Щербатюк (кер. авт. кол.), О. Кузьминець, Є. Дурнов та ін]. К. : Фенікс, 2014. 376 с.

ДОСВІД МІЖНАРОДНОЇ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПОДІЛУ ЮГОСЛАВІЇ

Вирішення нагальних проблем сучасної України і, зокрема, необхідність розв'язання збройного конфлікту на сході нашої держави вимагає вивчення та використання як власного історичного досвіду, так і досвіду інших держав. Як справедливо зазначає М. Алексієвець: «Процеси сучасного облаштування світового устрою ведуть до пошуку історичних аналогій, переосмислення багатьох важливих проблем світової історії та міжнародних відносин. До таких винятково значущих питань, безперечно, відносять сучасну історію міждержавних конфліктів на території колишньої Югославії, що дає багато фактичного матеріалу для теоретичного осмислення основних тенденцій еволюції новітньої європейської системи безпеки» [1, с. 170].

В 90-і роки Югославія – одна з найбільших Європи – була втягнута в гострий міжнаціональний конфлікт, який призвів до втрати сотень тисяч людських життів. Міжетнічні суперечності в Югославії мають глибокі історичні корені. З першої половини XIV століття турки-османи почали витісняти слов'янські народи. Захоплення Сербії призвело до поступової ісламізації населення. У XVIII столітті правляча династія Габсбургів в Австрії заохочувала переселення німецьких і чеських ремісників до Воєводіни і Сербії. В подальшому на цій території оселилися й представники інших народів: греки, вірмени, євреї, угорці. Час від часу траплялися міжетнічні конфлікти, але більшість з них були спрямовані проти загарбників, а не сусідів.

Історичні обставини кінця XIX - початку XX століття і, зокрема, розпад імперій призвели до ситуативного об'єднання окремих складових частин Австро-Угорщини та Османської імперії в єдину Югославію. Фактично об'єднання південних слов'ян в 1917-1918 рр. не було історичним прагненням народів.

Після Другої світової війни до Сербії переселилися серби з Чорногорії, Герцеговини та Боснії, тим самим створивши кількісну перевагу в етнічному складі населення цієї території. Югославія стала федеративною державою, що об'єднувала шість республік і дві автономії [2].

Загострення системної політичної, економічної та ідеологічної кризи югославської державності розпочалося після смерті Й. Броз-Тіто (1980 р.). Ситуація ускладнювалася масовим сепаратистським рухом албанського населення в сербському автономному краї Косово

[3, с. 744]. На думку російського історика В. К. Волкова, “національні проблеми перетворилися у “вісь” політичного життя країни” і “спостерігалися повсюдно”, коли почалась “прогресуюча дестабілізація федерації, коли відбувалась свого роду ланцюгова і некерована реакція наростання національних протиріч” [4, с. 232-233].

У 90-х роках населення Югославії становило понад 10 млн., з яких: 62% - серби, албанці - 17%, чорногорці - 5%, мусульмани - 3%, угорці - 3%. Розвал багатонаціональної держави спровокували помилки в державній політиці і діяльності національних еліт.

На початку 90-х Сербія і Чорногорія, де серби становили більшу частину населення, об'єдналися у союзну республіку Югославія. Інші республіки - Хорватія, Словенія, Боснія і Герцеговина, Македонія прагнули здобути незалежність.

У Македонії кількість сербів була незначною. Крім того, ця територія була не надто привабливою для міжнародного інвестування. Тому, Македонія стала незалежною практично безконфліктно, на підставі референдуму.

У Словенії до 90% населення складали етнічні словенці. Тому, не було причин для міжетнічних конфліктів. Проблему становила лише присутність на цій території Югославської народної армії [2].

Серйозні суперечності на релігійному та етнічному ґрунті виникли в Хорватії, де існували райони компактного розселення сербів. Значні непорозуміння виникали між православними, католиками та мусульманами, а також між сербами і хорватами.

Серби найчастіше вважали себе атеїстами, а хорвати - католиками. При цьому серби називали хорватів націоналістами. І саме між сербами і хорватами спалахнув перший збройний конфлікт на території колишньої Югославії. У цьому протистоянні постраждали близько 20 тисяч осіб (сербів і хорватів), було зруйновано багато міст і сіл. Економіці республіки було завдано величезної шкоди, біженцями стали 230 тисяч сербів. У 1992 році під тиском міжнародного співтовариства було підписано мирну угоду про припинення військових дій і відбулося визнання Хорватії незалежною державою.

Ще одним осередком конфлікту стала Боснія і Герцеговина. У 1991 році 44% населення республіки складали мусульмани-боснійці, 31% - православні серби і 17% - хорвати-католики [2]. На початку 1992 року було проведено референдум про незалежність республіки. Але босній-

ські серби, які прагнули створити незалежну від Боснії державу, не погодилися з результатами референдуму. За допомогою уряду Сербії та югославської армії вони розпочали громадянську війну, що призвела до етнічних чисток, від яких постраждали і боснійське населення, і сербське.

Зупинити протистояння вдалося лише завдяки втручанням ООН і збройних підрозділів НАТО. Під тиском міжнародного співтовариства ворогуючі сторони в 1995 році підписали Дейтонську угоду [5]. Згідно цього документа держава мала складатися з двох частин - Федерації Боснії і Герцеговини і Республіки Сербської (сербам відійшло 49% території, а хорватам і боснійцям - 51%).

У цьому регіоні вводиться військовий контингент НАТО. Юридичне закріплення кордонів мала визначити Арбітражна комісія. Лідери учасників конфліктів, звинувачені в злочинах Міжнародним трибуналом, усувалися від влади. Функції глави держави передавалися Президії, що складалася з представників усіх трьох народів. Законодавча влада покладалася на двопалатну Парламентську скупщину, що на третину складалася з представників Республіки Сербської, а на дві третини - від Федерації Боснії і Герцеговини.

Наслідками цієї війни стала загибель близько 200 тисяч людей, зруйнування всіх залізниць, двох третин будівель, знищення більше 3 тисяч населених пунктів і двох тисяч кілометрів доріг. Відбувалася масова еміграція населення, а потім рееміграція, коли боснійці і хорвати почали повертатися в Боснію і Герцеговину. При цьому, війна сприяла релігійному відродженню всіх конфесій і зумовила посилення національної самосвідомості молоді [2].

Отже, Дейтонська угода заклала основу конституційного устрою Боснії і Герцеговини. Передбачалося, що країна стане конфедерацією між мусульмано-хорватської федерацією і Республікою Сербською в Боснії. Але ця угода лише законсервувала конфлікт. Сучасна Боснія і Герцеговина ще не пододала внутрішню кризу. Її будова стало основою для нових конфліктів. Якщо у 90-х це були міжнаціональні відносини, то пізніше головними проблемами стали економічні негаразди та корумпованість влади. По суті, Дейтонською угодою була закладена модель колишньої Югославії в рамках Боснії і Герцеговини - багатонаціональна держава зі швидкою зміною національних лідерів. Але якщо ці лідери корумповані... Наприклад, серби домовлялися з представником хорватської меншини, і він грав проти мусульман [2].

Хоча угода стосувалася переважно ситуації в Боснії і Герцеговині, але її загальні вимоги стосувалася проблем нормалізації відносини в усій колишній Югославії.

Найбільшою проблемою був конфлікт між Сербією та Косово. Сербія не визнає незалежність Косово і вважає цю територію своєю провінцією «Косово і Метохія». Натомість, Косово фактично не контролює частину своєї території, де компактно проживають серби.

Боротьба косовських албанців за вихід з Югославії розпочалася ще у 80-х роках. Восени 1991 р. провели референдум про незалежність від Сербії, що згодом призвело війни. Для врегулювання ситуації було введено миротворчі підрозділи. Діяльність міжнародних сил з підтримки миру в Косові (КФОР), ООН та ОБСЄ ускладнювалася суперечностями між постійними членами Ради Безпеки ООН, боротьбою між США, Європейським Союзом і Росією за вплив на Балканах. Навіть виведення югославської армії із Косова, що відбувалося під контролем НАТО, не принесло миру. Але фактично присутність миротворців у Косові сприяла створенню самостійної політичної та економічної системи. Міжнародні організації забезпечували охорону порядку, кордонів, митний контроль, відновлення інфраструктури, збереження Сербської православної церкви у Косові [6, с. 274].

17 лютого 2008 р. було проголошено акт незалежності Косова. 24 липня 2010 р. Міжнародний суд ООН визнав легітимність цього акту. Більше половини країн-членів ООН підтвердили незалежність Косово. Однак Сербія та її союзники продовжують блокувати цей процес. П'ять членів ЄС з 28 – Іспанія, Греція, Кіпр, Румунія, Словаччина – досі підтримують сербську позицію.

Найбільше значення для міжнародного визнання Косова та вступу до Організації Об'єднаних Націй, є позиція постійних членів Ради Безпеки ООН. Рішення про приймання нових членів ухвалюється Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки. Але, на сьогоднішній день Росія та Китай, які володіють правом вето, виступають проти незалежності Косова [1, с. 171].

Тому, єдиним варіантом забезпечення незалежного статусу Косова є визнання з боку Сербії. Євросоюз намагається домогтися від Сербії компромісного рішення. Сербія прагне стати членом ЄС. У 2011 році Європейська Комісія затвердила плани подальшого розширення ЄС і рекомендувала Раді ЄС надати статус кандидата Сербії за умови врегулювання питання Косова.

Скоріше за все, Сербія погодиться на компроміс. Наприклад, за рахунок виключення згадки про Косово з тексту сербської Конституції та підписання спеціальної угоди про згоду Сербії на членство Косова у міжнародних організаціях, у тому числі в Організації Об'єднаних Націй.

Інший напрямок європейської дипломатії – врегулювання проблеми територій компактного проживання сербів у Косово. Косово має надати особливий статус цим сербським районам, які фактично не визнали владу офіційної Приштини і контролюються місцевими сербами, яких всіляко підтримує Белград. У 2013 році Сербія та Косово за посередництва Європейського Союзу підписали угоду, яка передбачала надання сербським анклавом Косова автономії. Північна Мітровиця, Лепосавич, Звечан та Зубін Поток, згідно із документом, мають бути об'єднані у так звану Асоціацію сербських муніципалітетів. Було передбачено, що ця асоціація матиме широкі повноваження у сфері місцевого самоврядування та можливість підтримувати зв'язки зі Сербією незалежно від центральної влади Косова. Також сербським районам надавалося право на самостійне прийняття рішень у сфері економіки, освіти і охорони здоров'я, а також можливості впливу на призначення керівників місцевих правоохоронних органів та суддів [2].

У 2015 році ЄС та Косово підписали Угоду про стабілізацію та асоціацію. Цей документ передбачав наданням Євросоюзом фінансової допомоги для проведення реформ, запровадження безвізу для громадян Косова та нормалізацією відносин Косова із сусідами. Але обов'язковою умовою було продовження співпраці Приштини і Белграду та виконання домовленостей щодо автономії сербських районів. Парламент Косова цей договір ратифікував, але у зв'язку з протестами опозиції план не вдалося втілити в життя. Після дострокових виборів 2017 року було створено новий уряд, до якого увійшли також депутати сербської партії. Нова влада декларує прагнення здійснити європейський план надання особливого статусу сербським районам. Влада Косова зацікавлена в нормалізації стосунків із Сербією, тому що розуміє – немає альтернативи домовленостям за європейськими правилами.

Таким чином, незважаючи на припинення військових дій в колишній Югославії майже 20 років тому, між окремими її колишніми складовими частинами досі триває процес політичного мирного врегулювання конфліктів. Але на сьогодні євроінтеграція є головною метою всіх балканських країн, що досі не є членами Євросоюзу. Завдяки бажанню при-

єднатися до ЄС, Брюсселю вдається стимулювати країни регіону до втілення в життя мирних планів, проведення реформ, боротьби з корупцією, запровадженню верховенства права та інших масштабних змін.

Список використаних джерел:

1. Алексієвєць М. Косово: основні етапи самовизначення та становлення державності // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвєць. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. – Вип. 20. – С. 170-175.

2. Колишня Югославія. Уроки європейської миротворчості, які має вивчити Україна // Главком, 31 січня 2018. Режим доступу: <https://glavcom.ua/world/observe/kolishnya-yugoslaviya-uroki-jevropeyskoji-mirotvorchosti-yaki-maje-vivchiti-ukrajina-470047.html>

3. Югославия в XX веке: Очерки политической истории / Отв. ред. Збірник наукових праць 175 К. В. Никофоров. – М.: Индрик, 2011. – 888 с.

4. Волков В. К. Узловые проблемы новейшей истории стран Центральной и Юго-Восточной Европы / В. К. Волков. – М., 2000. – С. 232–233.

5. Общее рамочное соглашение о мире в Боснии и Герцоговине [Дейтонские мирные соглашения] от 30.11.1995 г. Режим доступу: <https://www.un.org/ru/>

6. Заявление комиссии Российской Федерации по делам ЮНЕСКО в связи с разрушением исторических памятников в Косово (24 марта 2004 г.) // Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. Т. 3. – М.: Индрик, 2008. – С. 274–275.

РОЗВ'ЯЗАННЯ АНАЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ В ІСТОРИКО-ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ (Сербський та Молдовський сценарії)

Проблема сербських етнічних албанців у Косові викликає регіональний конфлікт вже не перше десятиліття. Надзвичайно вигідне геостратегічне положення, природні ресурси Косово, а тепер і практично етнічній домінації роблять ці історично сербські землі дуже привабливими для албанських крайніх сил, які проголошують його «етнічною Албанією».

У Сербії на сьогодні реалізовується сценарій «відтинання», або «стіни» [1, с. 448]. Коли з одного боку відбувається проголошення незалежності частини території (Косово), а держава (в даному випадку Сербія) не погоджується з цим ні на міжнародному рівні, ні всередині держави, проводячи політику ізоляції даної території. Так, у 2009 р. була проведена адміністративно-територіальна реформа, за якою країна була поділена на сім регіонів: Воєводина, Белград, Західний регіон, Східний регіон, Центральний регіон, Південний регіон, Косово і Метохія, з попереднім поділом на 29 округів.

Територія Косово становить близько 10,8 тис. кв. км. Близько 1,9 млн. жителів, що становить 90% мешканців даної території є албанцями. Сербська Конституція 1990 р. надала Косово територіальну та культурну автономію. Косовари отримали право самостійного регулювання питання економічного розвитку, фінансів, культури, освіти, інформації, здоров'я і соціального захисту, використання мови тощо). Конституція СРЮ 1992 р. гарантувала повну рівність усім громадянам незалежно від їхньої національності, мови, релігії, політичного або будь-якого іншого переконання. Проте албанські сепаратисти обрали формою своєї боротьби проти Сербії фактичну відмову від участі в житті держави. Після двох референдумів, парламентських і президентських виборів у 1992 р. Косово фактично розпочало розбудову власної державності зі своїми органами влади. Першим президентом самопроголошеної республіки у травні 1992 р. став лідер албанського національного руху І. Ругова. Пізніше він кілька разів переобирався на цю посаду. За винятком Албанії нове державне утворення на тому етапі не отримало міжнародного визнання.

Ці події призвели до збройного конфлікту з центральною сербською владою. Зовнішньополітична пропаганда косоварів вміло використовувала антирадянські страхи Заходу та соціалістичну назву партії С. Мілошевича. Вимоги всіх ворогуючих сторін були однотипними та базувались на історичному праві й національному принципі. І серби, й албанці посилялись на міжнародне право про національне самовизначення, права людини і нацменшин, які можна трактувати як на користь однієї, так і іншої сторони. Албанська сторона наголошувала на “історичній несправедливості” сербів та великих держав, які довгий час перешкоджали утворенню албанської етнічної держави і продовжують заважати на даному етапі. За шість наступних років етнічна напруга між етнічними албанцями та сербами переросла у збройний конфлікт та масштабні етнічні чистки. У регіоні діяла «Армія визволення Косово», яка нападала на сербських поліцейських, проводила акції залякування та «чистки» місцевого сербського населення. У відповідь сербська влада застосувала подібні дії, що призвело до повномасштабної партизанської війни, яка забрала життя 8 тис. албанцям та 2 тис. сербів.

У 1998 р. в конфлікт втрутилась міжнародна спільнота. 19 лютого 1998 р. президент США Б. Клінтон попередив Сербію про можливість проведення бойової операції військами НАТО якщо серби продовжать утиски албанців. Мета, яку переслідувала НАТО на чолі з США, виступаючи третьою стороною в даному етнонаціональному конфлікті зводилась до максимального зменшення сербського впливу в регіоні. Незважаючи на те, що Рада Безпеки ООН не дала дозвіл на проведення військової операції в Косово, оскільки Росія та Китай застосували право вето, НАТО 24 березня 1999 р. розпочало масовані бомбардування території Сербії, підтримавши таким чином одну із сторін конфлікту. Бомбардування сербської території військами Альянсу припинилось 9 червня 1999 р. лише після того, як С. Мілошевич погодився вивести війська з Косово. Згідно з рішенням ООН 10 червня 1999 р. почалося формування міжнаціональних сил з підтримки миру в Косові (КФОР), а 11 червня в Косово ввійшли війська НАТО в складі КФОР.

Присутність міжнародних сил з підтримки миру в Косові (КФОР) стала визначальним чинником облаштування порядку й самого існування Косова. Натомість миротворча діяльність ускладню-

валася протистоянням країн ЄС і США (НАТО), дублюванням миротворчих зусиль ЄС та ООН, значними протиріччями між постійними членами Ради Безпеки ООН з приводу підходів до врегулювання косовського питання. Миротворча діяльність ООН та ОБСЄ у Косові ускладнювалася геополітичною конкуренцією між США, Європейським Союзом та Росією за впливи на Балканах [2, с. 172].

Однак вивід югославської армії із Косова, який здійснювався під контролем НАТО, не приніс довгоочікуваного миру на його територію. Повернення до краю Визвольної армії Косова, що відбувся з мовчазної згоди Альянсу, викликав хвилю сербських біженців. А албанські бойовики, які не хотіли роззброюватися, почали далі переслідувати сербів, знову нагадали про свою головну мету – відокремлення від Югославії. Ситуація, що склалась у Косові й Метохії, характеризувалася повсякденним терором, злочинами, масовими порушеннями прав людини та етнічними чистками неалбанського населення. Тільки за рік присутності миротворців у Косові було здійснено 5 тис. терактів, більше 1 тис. осіб було вбито, 350 тис. мешканців краю покинули свої рідні оселі. Державний кордон СРЮ перетнули і прибули в край понад 250 тис. іноземців, переважно громадяни Албанії і Македонії [3, с. 860]. Миротворча місія ООН і НАТО щодо налагодження багатоетнічних, багатоконфесійних і багатокультурних відносин у Косові й Метохії особливо не сприяла розбудові вільного демократичного суспільства. У таких складних внутрішніх і зовнішніх умовах відбувався процес згортання сербського суверенітету та започаткувалися суперечливі основи державного будівництва незалежності Косова [2, с. 170].

На думку історика Б. Бернадського, події в Косово довели, що будь-яка невелика країна може стати об'єктом військового втручання великих західних країн або їхнього військового блоку у випадку порушення прав людини. Діаметрально різні геополітичні інтереси провідних гравців на міжнародній арені та неможливість знайти консенсус призвели до ігнорування США (НАТО) норм міжнародного права та постанови Ради Безпеки ООН. Світова міжнародна організація ООН при розв'язанні питання захисту прав людини де-факто була замінена військово-політичним Альянсом. Західні країни обійшли ООН і визнали законним НАТО, як новий інструмент виконання рішень міжнародної спільноти [4, с. 95]. Однак, як пише дослідник О. Павленко: «Незважаючи на неоднозначне сприйняття операції НАТО в

Югославії, її тактичні й стратегічні цілі в основному були досягнуті. США змогли підтвердити своє військово-політичне й технологічне лідерство в НАТО. Розгром режиму С. Милошевича дав можливість приступити до радикальної трансформації сербського суспільства» [5, с. 255].

Після переходу Косова під протекторат міжнародних сил почалися переговори за участю міжнародних представників про остаточний політичний статус Косово. Однак вони не дали жодних практичних результатів. На початку 2007 р. спеціальний представник ООН А. Ахтісаарі підготував план вирішення косовської проблеми. Цей план передбачав збереження єдиної території з власними символами держави, такими як прапор і гімн та правом на членство в міжнародних організаціях. Під контролем НАТО і ЄС мали залишитися військові та поліцейські функції. Окремим пунктом плану зазначалася заборона можливості приєднання в майбутньому Косова до будь-якої держави. Однак сербський представник на переговорах відкинув ці пропозиції.

З 2001 р. на території краю найвищим правовим актом були Конституційні рамки, прийняті косовським парламентом. Для вироблення основного закону, у 2007 р. була створена Конституційна комісія, у яку увійшли 15 албанців, 3 серби та 3 представники від інших національних меншин [6, с. 155]. Після парламентських виборів 2007 р., на яких перемогли прихильники повної незалежності Косова, 17 лютого 2008 р. парламент краю проголосив повну державну незалежність. У середині березня, після масових протестів прихильників і противників незалежності Косова, ситуація значно загострилася. У районі Митровиці, населеної переважно сербами (майже 100 тис.), спалахнули заворушення, в яких понад 100 людей отримали поранення різного ступеня важкості.

9 квітня 2008 р. парламент краю прийняв Конституцію, яка проголосила Косово світською республікою, незалежною, суверенною, єдиною й неподільною. Державними мовами визнали албанську і сербську, а турецька, боснійська та циганська отримали статус службових мов. Прийняття Конституції практично зафіксувало поділ Косова на албанську і сербську частини.

Наступного місяця, 29 травня 2008 р. відбулося визнання незалежності Косово Європарламентом. Відповідаючи на протести офіційних представників Сербії та Греції, представник Європарламенту

Д. Пак заявила, що план із надання Косову незалежності підтримали дві третини європарламентаріїв. 24 липня 2010 р. Міжнародний суд ООН визнав легітимним проголошення незалежності Косова. У перший рік існування Косово була визнана як незалежна держава 55 країнами. У тому числі її визнала США, Велика Британія, Німеччина, Франція. На сьогоднішній день Косово визнали 114 країн із нинішніх 193 країн-членів ООН, в тому числі 23 із 28 країн-учасниць ЄС. Позиція Заходу заключається в наступному: Косово – це не албанська, а багатонаціональна держава всіх народів, що там проживають. В парламенті Косово передбачена квота для сербів. Однак, низький рівень життя та невдоволеність штучністю Косово призвів до того, що в 2015 р. заявку на надання притулку у ЄС подало 4% населення Косово, що поступило по кількості кандидатів в біженці тільки Сирії, Іраку та Афганістану.

Ситуація з втратою частини території призвела до зниження престижу Сербії на міжнародній арені, серйозних проблем всередині держави, але дала можливість продовжити існування і розвиток. Проголошення незалежності Косово викликало зростання націоналістичних настроїв в Сербії. Так, у 2012 р. на президентських виборах перемогу здобув лідер націоналістичної Сербської прогресивної партії Т. Ніколич, якого змінив у 2017 р. член тієї ж політичної сили А. Вучич.

Сербія не визнала незалежності Косово. Водночас неприйняття ідеї незалежності Косова Белградом було обмежене імперативами європейської інтеграції Сербії. Адже намір Сербії розпочати переговори про вступ до ЄС робив визнання незалежності Косова Белградом неминучим. Сербія, підписавши у липні 2011 р. перші угоди щодо організації гуманітарної співпраці з незалежним Косово, де-факто визнала це державне утворення. Внаслідок цього ЄС розпочав переговори із Сербією про вступ до цієї європейської структури [2, с. 175]. На сучасному етапі з ініціативи Сербії ведуться переговори про обмін територіями, яким повинен закінчитися конфлікт. Розглядається варіант передачі північного Косово, заселеного переважно сербами, Сербії, а заселена переважно албанцями Прешеська долина в Сербії перейде до Косово. Каменем спотикання залишається гірничодобувний комплекс Трепча, де добувають цинк, свинець та срібло, а також гідроелектростанція на озері Газиводе.

У той же час періодично відбуваються загострення ситуації. Так, 29 вересня 2018 р. відбулася чергова ескалація конфлікту через приїзд президент Косово Х. Тачі в район озера Газиводе, що знаходиться на сербо-косівському кордоні і заселене в основному сербами. У відповідь президент Сербії А. Вучич заявив, що буде просити у президента Росії В. Путіна допомоги у зв'язку з останніми подіями. У Кремлі знаючи, що Балкани – слабе місце НАТО та ЄС, постійно втручаються в балканські справи, «розхитуючи» ситуацію, і тим самим доводячи свій статус серйозного гравця на міжнародній арені.

Сценарій «заморожування конфлікту» можна прослідкувати на прикладі Придністров'я. Конфлікт, що виник на початку 1990-х між центральною владою Молдови та самопроголошеною республікою Придністров'я. Пік протистояння припав на березень-липень 1992 р., коли між сторонами виникло збройне протистояння, яке активно підтримала Росія. Молдовська сторона вдавалася до наступальних дій та позиційної оборони. Придністровці використовували систематичні контрнаступи, терористичні акти, диверсійні заходи. Конфлікт завершився підписанням мирної угоди між Кишиневом та Тирасполем, за посередництва України, Росії та ОБСЄ. У 2005 р. молдовський парламент прийняв закон про особливий статус Придністров'я, який зафіксував його територіальну автономію. У вересні 2006 р. в Придністровській Молдовській республіці відбувся референдум з приводу державності і більше 90% голосуючих висловилися за незалежність та подальшу інтеграцію з Росією. Однак міжнародна спільнота і зокрема ЄС відмовилася визнати його результат. Водночас лідери Придністров'я й надалі не погоджуються на статус автономії в складі Молдови.

Згідно з Московською угодою 1992 р. російська 14-та армія, що знаходилась на території Придністров'я мала чітко дотримуватися нейтральної позиції. Вона навіть отримала статус миротворчих сил. Однак росіянам самотужки не вдалося врегулювати становище. Незважаючи на те, що в 1999 р. Росія мала вивести свої війська з ПМР до 2001 р., це зобов'язання не було виконано. На початку 2007 р. в Придністров'ї перебувало 1500 військових, з яких 350 мали статус миротворців. Решта військових охороняли склади з боєприпасами, що залишилися ще від радянського часу [6, с. 115].

У 2018 р. уряд Молдови заявив про намір запросити міжнародну юридичну фірму для оцінки збитків від військової присутності Росії

в Придністров'ї протягом 25 років. В інтерв'ю латвійському виданню спікер Молдовського парламенту А. Канду заявив, що в Придністров'ї незаконно перебувають близько 2000 російських військовослужбовців, яких в Кишиневі вважають «окупаційними силами». 22 червня 2018 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію з закликом вивести іноземні, зокрема, російські війська з Молдови (згідно з зобов'язаннями Стамбульського саміту ОБСЄ 1999 р.). На підтримку резолюції висловилися 64 держави, проти – 14, а 83 країни утрималися.

Сценарій «заморожування конфлікту» в Придністров'ї полягає в тому, що після збройного конфлікту, незалежність не визнається, територія залишається у складі держави, до якої вона належала раніше – Молдови, але Придністров'ю надаються особливі владні повноваження. На території знаходиться військовий російський контингент, діє маріонетковий режим, що отримує часткову легалізацію. Далі формуються правила співіснування й починається процес зближення сторін у різних переговорних форматах, які, однак не приводять до жодних позитивних результатів. Контрольований Кремлем режим, постійно намагається впливати на зовнішню та внутрішню політику Молдови, дестабілізуючи ситуацію в регіоні. Цей сценарій повністю влаштовує Росію, певну частину країн Євросоюзу з найбільш конформістськими та проросійськими прошарками європейського суспільства.

Такий шлях істотно затримує як політичний так і економічний розвиток Молдови. Будучи джерелом політичної нестабільності, Придністров'я гальмує шлях Молдови до Європи. «Заморожені конфлікти», як політичне явище можна вважати поразкою сучасної дипломатії, оскільки їх поява, хоча й аргументується раціональними цілями, однак таким чином закладає підґрунтя для конфлікту в майбутньому. На жаль в сучасній геополітиці це стало моделлю вирішення територіальних конфліктів, тому на сучасній карті Європи їх кількість поступово збільшується. Загалом відкладення вирішення конфлікту на післязавтра навряд чи варто вважати вирішенням загалом [1, с. 452].

Список використаних джерел:

1. Донбас і Крим: ціна повернення. : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.

2. Алексієвець М. Косово: основні етапи самовизначення та становлення державності. *Україна–Європа–Світ*. 2017. Вип. 20. С.170-176.

3. Югославия в XX веке: Очерки политической истории. : монография / Отв. ред. К. В. Никофоров. Москва: Индрик, 2011. 888 с.

4. Бернадський Б. В. Іредентизм як джерело міжнародних конфліктів. *Вісник Київського міжнародного університету*. 2007. Вип. 6. С. 93-111.

5. Павленко О. Еволюція політики НАТО щодо проблеми Косово і Криму. *Україна–Європа–Світ*. 2017. Вип. 19. С. 247-257.

6. Кріль М. М. Історія Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.). : навчальний посіб. Київ : Знання, 2013. 279 с.

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: КОРОТКА ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

*(100-річчю Національної академії внутрішніх справ
та 25-річчю кафедри присвячується)*

Кафедра історії держави та права Національної академії внутрішніх справ понад 25 років формує науковий історико-правовий світогляд у курсантів, студентів та слухачів закладу.

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року вищі навчальні заклади системи МВС України зазнали значних змін. Зокрема, колишня Київська вища школа (КВШ) МВС СРСР стала іменуватися Київською вищою школою МВС України. У 1992 році на її базі створено Українську академію внутрішніх справ (УАВС), а 1996 року її реорганізовано у Національну академію внутрішніх справ України (НАВСУ). В 2005 році заклад перейменовано на Київський національний університет внутрішніх справ (КНУВС), а з 2010 року він отримав назву Національна академія внутрішніх справ (НАВС).

Суттєві зміни торкнулися усіх структурних підрозділів Академії, у тому числі й кафедр суспільних та загальноправових дисциплін. Так, поряд з іншими загальноакадемічними і факультетськими кафедрами, згідно з наказом № 293 від 8 липня 1993 року тодішнього ректора УАВС В. І. Розенка, розпочала роботу і кафедра історії держави та права, яка стала правонаступницею попередніх кафедр історико-юридичного профілю. Начальником її призначено доктора історичних наук, професора А. С. Чайковського. Структурно кафедра поділялась на три секції: історія України, історія держави і права, історія української та зарубіжної культури.

До 1996 року науково-педагогічний склад кафедри представляли О. М. Букраба, В. М. Герасименко, М. М. Гуренко, П. П. Захарченко, В. С. Калиновський, М. М. Корінний, В. М. Кривоніс, В. І. Мірошніченко, М. І. Павленко, Г. Г. Потапов, В. В. Свистунов, В. В. Сокур, Т. А. Третьякова (заступник начальника кафедри), Г. І. Трофанчук, А. С. Чайковський (начальник кафедри), В. Ф. Шевченко та на 0,25 % окладу – О. П. Бакуменко, О. Л. Копиленко, О. М. Піджаренко, В. А. Чехович. Начальником навчально-методичного кабінету працював В. В. Редькін, а старшим лаборантом – О. М. Михайлівська.

З листопада 1996 року кафедру очолив доктор історичних наук професор О. В. Кузьминець.

У 1997 році відбулася реорганізація кафедри. З її складу були виділені секції історії України та історії української і зарубіжної культури, на основі яких створена окрема кафедра – кафедра історії України, яка під керівництвом професора А. С. Чайковського діяла до 2006 року.

Професорсько-викладацький склад кафедри історії держави і права було закріплено за двома предметно-методичними секціями – історії держави і права України та історії держави і права зарубіжних країн. Відповідно кафедра забезпечувала викладання в Академії дисциплін – «Історія держави і права України» та «Історія держави і права зарубіжних країн». Водночас викладачі кафедри вели спецкурси з історії правоохоронних і каральних органів. У різний час, в період з 1997 по 2002 роки, на кафедрі працювали: О. І. Анатольєва, С. В. Губар, П. П. Захарченко, В. С. Калиновський, О. В. Кузьминець (начальник кафедри), В. І. Мірошніченко, М. І. Павленко, В. В. Сви-стунов, В. В. Сокур, А. П. Тимченко, Т. А. Третьякова, Г. І. Трофанчук, О. М. Цапко, О. В. Шкуратенко, Н. А. Похила (старший лаборант кафедри).

У 2003 році, у зв'язку з реорганізацією структур Академії, в результаті якої були створені нові кафедри, відбувся перерозподіл професорсько-викладацького складу кафедри. Її склад поповнили кандидат юридичних наук В. А. Довбня та кандидат історичних наук Н. В. Слободян. Посаду старшого лаборанта кафедри зайняла І. В. Топольницька.

Приєднання України у травні 2005 року до Болонського процесу зумовило необхідність перебудови системи навчальних закладів вищої освіти, у тому числі й відомчих. У цьому зв'язку Академія згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2005 року була реорганізована в університетський заклад і стала іменуватися Київський національний університет внутрішніх справ. Статус національного університету було підтверджено Указом Президента України «Про збереження статусу національних за деякими вищими навчальними закладами» від 15 вересня 2005 року.

У квітні 2006 року чисельність кафедри зросла. Так, після виведення у квітні 2006 року кафедри історії України з навчально-науко-

вого та методичного центру з історії органів внутрішніх справ України (з березня 2004 р. начальник – доктор історичних наук, професор А. С. Чайковський, а з квітня 2006 р. – кандидат юридичних наук, майор міліції В. А. Довбня) вона була ліквідована, а більшість її науково-педагогічного складу увійшли до кафедри історії держави та права. Це – доктор історичних наук, професор В. Ф. Шевченко, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, полковник міліції В. М. Кривоніс, кандидати історичних наук, доценти Н. О. Дорошук, Л. М. Хойнацька, В. М. Щербатюк, старший викладач кафедри, кандидат історичних наук – Н. Ю. Романишин. Вони продовжили забезпечувати викладання таких навчальних дисциплін як «Історія сучасного світу + (модуль) історія України» (пізніше «Історія України») та «Українська і зарубіжна культура». Згодом усі навчальні дисципліни кафедри були рівномірно розподілені між усіма членами кафедри. На кафедрі почала діяти предметно-методичні секції «Історія сучасного світу та історія України» (згодом «Історія України», керівник – доцент В. М. Щербатюк) та «Історія української і зарубіжної культури» (керівник – доцент Л. М. Хойнацька), працювали вже існуючі секції – «Історія держави та права України» (керівник – доцент П. П. Захарченко), «Історія держави та права зарубіжних країн» (керівник – доцент В. С. Калиновський). Роботу науково-методологічного семінару очолив професор В. Ф. Шевченко, на якому розглядались актуальні проблеми викладання навчальних дисциплін за профілем кафедри. У роботі семінару брали участь такі провідні відомі історики права, як І. Б. Усенко, О. В. Тимошук, Ю. І. Римаренко, Ю. І. Шаповал, В. І. Сергійчук та ін.

Навчальні дисципліни, що викладалися кафедрою в усіх навчально-наукових інститутах Академії, займали одне з провідних місць у загальноосвітній та історико-юридичній підготовці майбутніх фахівців-правознавців, і, перш за все, для органів внутрішніх справ. Кафедрою було поставлено завдання вдосконалити програми з усіх навчальних курсів, ліквідувати дублювання і повторення матеріалів. Стали активніше проводитися спільні засідання кафедри з кафедрами теорії держави і права, конституційного права, адміністративної діяльності, де спільно обговорювалися актуальні практичні та теоретичні проблеми викладання юридичних навчальних дисциплін, тексти дисертацій, розглядалися відзиви на дисертації та автореферати дисе-

ртацій. Під керівництвом професорів і доцентів кафедри активно проводилась робота по захисту дисертаційних робіт ад'юнктів та пошукачів.

Неослабна увага приділялась на кафедрі й підвищенню кваліфікації самого науково-педагогічного складу. Так, у період роботи на кафедрі історії держави та права викладачі П. П. Захарченко, В. С. Калиновський, В. І. Мірошніченко успішно захистили дисертації, здобувши науковий ступінь кандидата історичних наук, М. М. Гуренко – кандидата юридичних наук, а М. І. Павленко захистив докторську дисертацію в галузі історії. А в 2003 році у спеціалізованій вченій раді К 26.009.01 НАВСУ (голова – доктор юридичних наук професор А. М. Колодій, вчений секретар – кандидат юридичних наук О. Б. Горова) відразу троє викладачів кафедри – О. І. Анатольєва (науковий керівник Т. А. Третякова), С. В. Губар (науковий керівник О. В. Кузьминець) – колишні ад'юнкти кафедри та пошукач В. А. Довбня (науковий керівник – П. П. Михайленко) захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. У 2007 році наукову ступінь кандидата юридичних наук отримала старший викладач кафедри О. В. Шкуратенко (науковий керівник – М. І. Павленко).

Методичне забезпечення навчального процесу здійснювалось шляхом систематичного видання навчально-методичних розробок: планів семінарських та практичних занять, фондів лекцій, тестових індивідуальних завдань. Значний обсяг роботи викладачі кафедри виконували у Навчально-науковому інституті заочного та дистанційного навчання.

Приділялась увага науковій роботі, підготовці та виданню з друку монографій, підручників, навчальних посібників, наукових статей тощо. Члени кафедри проводили наукові дослідження у рамках розробки загальнокафедральної наукової теми «Історико-юридичні основи української державності». Викладачі кафедри щорічно публікували наукові праці та навчально-методичну літературу обсягом до 30 друкованих аркушів. Станом на осінь 2006 року загальний доробок науково-педагогічного складу сягнув понад 300 наукових, науково-популярних та навчально-методичних праць. Це – навчальні посібники «Історія української та зарубіжної культури» (О. В. Кузьминець, 1999 р.), «Історія українських політичних партій» (М. І. Павленко, 1999 р.), «Істо-

рія держави і права зарубіжних країн» (Т. А. Третякова, В. С. Калиновський, 2000 р.), «Історія держави та права України» (О. В. Кузьминець, В. С. Калиновський, 2000 р.), «Історія української і зарубіжної культури» (О. В. Кузьминець, 2001 р.), «Основи римського цивільного права» (Г. І. Трофанчук, 2001 р.), «Історія вчень про державу і право» (В. І. Мірошниченко, 2001 р.), «Словник термінів з історії держави і права зарубіжних країн» (В. В. Сокур, 2003 р.), «Термінологічний словник з історії держави і права України» (В. В. Сокур, 2003 р.), «Історія держави і права зарубіжних країн і методичні вказівки для самостійної роботи студентів» (П. П. Захарченко, 2003 р.), «Історія держави і права зарубіжних країн» (для дистанційного навчання; П. П. Захарченко, О. О. Ковалевська, О. В. Кузьминець, 2005 р.), «Історія держави і права зарубіжних країн» (В. С. Калиновський, Т. А. Третякова, О. І. Анатольєва, 2006 р.); підручники «Кримінологія» (Т. А. Третякова, 2002 р.), «Історія держави і права України» (П. П. Захарченко, 2004 р.); монографії «Українські військово-полонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.)» (М. І. Павленко, 1999 р.), «У поході за волею» (П. П. Захарченко, Н. І. Земзюліна, О. В. Нестеров, 2000 р.), «Січові стрільці київського формування у визвольних змаганнях 1917 – 1920 рр.: організація та правові засади діяльності» (В. А. Довбня, 2002 р.), низка брошур і статей.

Професор кафедри В. В. Сокур у 2000 році, працюючи водночас головним науковим спеціалістом у Вченій раді Академії, ініціював створення та був редактором перших номерів газети «Наша Академія».

Відзначимо й участь представників кафедри у розробці такої важливої для підвищення національної свідомості і патріотичного виховання працівників правоохоронних органів тематики, як історія української міліції, зокрема участь у підготовці трьох томів видання «Історія міліції України у матеріалах і документах» (В. А. Довбня, А. П. Тимченко – упорядкування; у співавторстві, 1997 – 2000 рр.). Крім того, А. П. Тимченко підготував вісім навчальних посібників, присвячених історії та організаційно-правовим засадам діяльності української міліції, зокрема «Правовые основы организации деятельности милиции Украины в 1917 – 1941 гг.» (Луганськ, 1998 р.), «Основные организационно-функциональные характеристики милиции как составной части механизма государства» (Луганськ, 1998 р.), а

В.А. Довбня став співупорядником книги «Міліція України: історичний нарис, портрети, події» (Київ, 2002 р.) та співукладачем бібліографічного покажчика «Міліція України у 1917 – 2002 рр.» (Київ, 2002 р.).

Слід виокремити публікації членів кафедри з історичного краєзнавства та шевченкознавства у зв'язку з 195-ти і 200-річчям від дня народження Тараса Шевченка. Серед них – колективна праця під керівництвом доктора історичних наук В. М. Щербатюка «Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження» (Київ, 2009 р.) та науково-публіцистична книга кандидата історичних наук В. В. Сокура «Мій, твій, наш Шевченко» (Київ, 2014 р.). З цієї ж тематики за участю В. М. Щербатюка на Національному радіо «Культура» неодноразово проходили радіопередачі, значна частина з яких у прямому ефірі, створювались документальні фільми на Черкаському телеканалі «Віка» та «Рось».

Спільно із науковцями, представниками Національної спілки письменників України (Т. І. Конончук, П. П. Захарченко, М. М. Конончук, П. Засенко та ін.) члени кафедри (О. В. Кузьминець, В. М. Щербатюк, Ю. В. Сокур) підтримали ініціативу президента Всеукраїнського благодійного культурно-наукового фонду Т. Г. Шевченка, поетеси, правнуки Тараса Шевченка по сестрі Катерині Людмили Красицької та краєзнавця Валентини Трохименко і виступили одними з ініціаторів та учасників проведення щорічних (з 2015 року) Шевченківських читань на батьківщині Кобзаря

У березні 2010 р. кафедра історії держави та права була об'єднана з кафедрою теорії держави та права в єдину кафедру теорії та історії держави і права, яку очолив доктор юридичних наук, професор С. Д. Гусарєв. Однак, вже з листопада 2010 р. кафедра історії держави та права відновила свою діяльність як самостійний підрозділ НАВС під керівництвом проректора з виховної роботи, доктора історичних наук, професора А. С. Чайковського.

В контексті подальшого реформування закладів МВС України у 2010 році розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 1709-р «Про реорганізацію деяких вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ» КНУВС реорганізували у Національну академію внутрішніх справ (НАВС). Указом Президента України «Про Національну академію внутрішніх справ» від 31 серпня

2010 р. № 887/2010 за вищим навчальним закладом збережено статус національного.

Згодом, у липні 2011 р., керівництво кафедрою було тимчасово покладено на кандидата історичних наук, доцента Н.О. Дорошук. Того ж року доцент кафедри О.В. Шкуратенко очолила кафедру гуманітарної та правової підготовки факультету початкової та спеціальної підготовки академії. Сюди ж 2012 року перейшов працювати й доцент В. М. Щербатюк.

У липні 2012 року, начальником кафедри історії держави та права було призначено доктора історичних наук, професора О. В. Кузьминця. Навколо його постаті сформувалась наукова школа – творчий колектив дослідників різних поколінь, що був об'єднаний загальною програмою та стилем дослідницької роботи, під керівництвом визнаного свого лідера. Склад кафедри представляли: професори кафедри – доктор історичних наук, професор В. Ф. Шевченко, доктор історичних наук, професор М. І. Павленко, доктор історичних наук, старший науковий співробітник В. В. Павленко, доктор історичних наук, професор Н. О. Щербак, кандидат юридичних наук, доцент Т. А. Третьякова, кандидат історичних наук, доцент В. С. Калиновський, доценти кафедри – кандидат історичних наук, доцент Н. О. Дорошук, кандидат історичних наук, доцент Л. М. Хойнацька, кандидат історичних наук, доцент О. З. Клименко, кандидат юридичних наук В. З. Прус, кандидат історичних наук О. А. Денисенко, доцент В.В. Свистунов, старші викладачі кафедри – кандидат юридичних наук С. В. Губар, кандидат юридичних наук Ю. В. Кривицький.

Чергові структурно-штатні зміни в закладі призвели до відтоку частини професорсько-викладацького складу кафедри до кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін і кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ. А на початку 2013 – 2014 навчального року склад кафедри історії держави та права поповнили працівники щойно розформованої кафедри гуманітарної та правової підготовки факультету початкової та спеціальної підготовки НАВС: доктор історичних наук, доцент В. М. Щербатюк, кандидат юридичних наук, доцент О. В. Шкуратенко, кандидат історичних наук, доцент Д. І. Курас, кандидат історичних наук, доцент Н. Ю. Романишин, кандидат юридичних наук, доцент Ю. В. Сокур. Колектив кафедри об'єднував 14 науково-педагогічних

працівників. У наступному навчальному році на кафедру теорії держави та права перейшов працювати старший викладач кафедри, кандидат юридичних наук Ю. В. Кривицький, на зазначену вище кафедру загальноправових дисциплін – кандидат історичних наук, доцент Н. Ю. Романишин, залишив НАВС кандидат історичних наук, доцент Д.І. Курас.

З 2015 року кафедру очолює кандидат юридичних наук, доцент О. В. Шкуратенко. Протягом кількох років науково-педагогічний склад кафедри сформувався у такому складі: кандидат юридичних наук, доцент О.В. Шкуратенко (завідувач кафедри), доктор історичних наук, професор В. М. Щербатюк, доктор юридичних наук, доцент Є. С. Дурнов, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції О. І. Анатольєва, кандидат історичних наук, доцент, полковник поліції Н. О. Дорошук, кандидат історичних наук, доцент Д. І. Курас, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції В. З. Прус, кандидат історичних наук, доцент Н. Ю. Романишин, кандидат юридичних наук, доцент Ю. В. Сокур, магістр права М. А. Дзюба (старший лаборант кафедри).

Працівники кафедри постійно здійснюють консультування аспірантів та докторантів, керують підготовкою їх наукових робіт на здобуття наукових ступенів, на засіданнях кафедри і міжкафедральних семінарах беруть участь у рецензуванні та обговоренні наукових праць, зокрема дисертаційних досліджень, керують педагогічною практикою магістрів. Так, на кафедрі підготували дисертації та згодом здобули наукові ступені кандидатів і докторів юридичних наук близько 50 ад'юнктів та здобувачів. Протягом усієї діяльності кафедри ним передавались не лише знання, а й досвід професійної педагогічної майстерності. Це сприяло підготовці нових науково-педагогічних кадрів для Академії та інших вищих навчальних закладів. Удосконалювали свій професійний рівень й науково-педагогічні працівники кафедри. Так, доценти кафедри М. І. Павленко, П. П. Захарченко, В. М. Щербатюк, Є. С. Дурнов захистили докторські дисертації.

Професори кафедри О. В. Кузьминець, А. С. Чайковський, В. Ф. Шевченко, В. М. Щербатюк, Є. С. Дурнов у різний час працювали у спеціалізованих вчених радах із захисту докторських і кандидатських дисертацій, у тому числі і в спеціалізованих вчених радах НАВС. Двоє з них – доктори наук В. М. Щербатюк та

Є. С. Дурнов й нині входять до складу спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 НАВС.

Нині, в умовах масштабного реформування освіти, впровадження не лише нових методик викладання, а й новітнього концептуального бачення розвитку освіти, кафедра плідно співпрацює з іншими вищими навчальними закладами та науковими підрозділами, громадськими організаціями. Зокрема з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, Інститутом історії України НАН України, Академією адвокатури України, Черкаським національним університетом імені Богдана Хмельницького, профільними кафедрами Національного університету оборони, Національною спілкою краєзнавців України, Національною спілкою письменників України, музеями Києва й інших міст України та ін.

Останніми роками більш активною стала участь науково-педагогічних працівників кафедри у міжнародних, всеукраїнських, відомчих наукових, науково-теоретичних та науково-практичних конференціях, наукових круглих столах, де вони виступають з науковими доповідями і повідомленнями.

Ряд наукових заходів кафедра ініціювала самостійно, зокрема в інститутах Академії, та взяла участь у їх організації і проведенні. Це наукові та науково-практичні конференції: «Україна–НАТО: від холодної війни до перспективи членства» (2019 р.), «До 80-річчя проголошення незалежності Карпатської України» (2019 р.), «Сторіччя проголошення Української Держави (Гетьманату Павла Скоропадського)» (2018 р.), «Звитяга українського народу ХХ – ХХІ століть» (2016 р.), конференції, круглі столи, наукові бесіди та диспути до річниць Революції Гідності (2015–2019 р.), на вшанування пам'яті жертв Великого терору 1937–1938 рр., (2018 р.), на вшанування жертв Голодомору 1932 – 1933 рр. (щорічно).

За матеріалами конференції з ініціативи кафедри, а також за участі представників кафедри видано ряд збірників: «Актуальні проблеми історії держави та права» (К., 2001. – 186 с.), «Трагедія Голодоморів в Україні (К., 2013. – 130 с.); матеріали наукових читань – «Голодомор 1932 – 1933 років: передумови, причини, наслідки» (К., 2009. – 48 с.); збірки наукових досліджень і документів – «Проблеми регіональної історії в контексті загальноукраїнських подій» (К., 2009. – 208 с.); збірники наукових праць до ювілеїв кафедри –

«Актуальні питання історико-правової науки. До 20-річчя кафедри історії держави і права Національної академії внутрішніх справ» (К., 2014. – 196 с.), «Пам'ятні дати. До 25-ї річниці створення кафедри історії держави та права НАВС» [Електронне видання] (Збірник наукових праць кафедри історії держави та права НАВС; К., 2018. – 84 с.).

Спільно з кафедрами історії права та держави, етнології та краєзнавства відповідно юридичного й історичного факультетів Київського національного університету, організаціями Національної спілки краєзнавців у 2019 р. кафедра історії держави та права виступила співорганізатором ряду Всеукраїнських науково-практичних конференцій на Черкащині, зокрема «Коліївщина як національно-визвольна боротьба українського народу проти іноземного поневолення. До 250-річчя події» (м. Лисянка, 15 липня), а в 2018 р. за участю цих же організаторів і кафедри української філології та культурології Академії адвокатури України – конференція «Шляхами Української революції 1917 – 1921 років. До 100-річчя Звенигородського збройного повстання» (м. Лисянка, 26 червня).

Професори та доценти кафедри представляли Національну академію внутрішніх справ на Міжнародних конференціях: «Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід» (м. Київ, 16 травня 2019 р.); «Иновационные тенденции в преподавании учебной дисциплины “История государства и права”» (м. Варна, 2018 р.); «Украина-Болгария-Европейский союз: современное состояние и перспективы» (V міжнародна наукова конференція, м. Варна, вересень, 2018 р.); з нагоди 360-річчя підписання Гадяцького договору (м. Київ, 19 вересня 2018 р.); «Соборність України: правовий вимір», присвяченої 100-річчю Акту Злуки УНР і ЗУНР (м. Київ, 29 листопада 2018 р.); «Правозастосування: теорія, методологія та практика» (м. Тернопіль, 13 квітня 2017 р.); «Проблеми дослідження українського визвольного руху 1920 – 1950-х років» (м. Львів, 5–6 жовтня 2017 р.); «Теорія, практика та перспективи ветеринарної медицини» (м. Київ, 20–21 жовтня 2016 р.) до 115-ї річниці академіка Івана Омелянвича Поваженка; «Травень 1945 року у науковому дискурсі, національній свідомості та історичній пам'яті» (м. Київ, 29 квітня 2015 р.) та ін. А також – на Всеукраїнських конференціях: «Війна на Донбасі. 2014 – 2018 рр.» (м. Київ, 11 квітня 2019 р.); «Центральна Україна у вирі революційних подій 1917 – 1920 рр.» (25–26 жовтня

2018 р.); XIV Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 29 листопада, 2018 р.); «Українське військо: історія та сучасність» (м. Київ, 1–2 грудня 2016 р.) та ін.

Науково-педагогічний склад кафедри брав участь у Всеукраїнських та міжвідомчих наукових круглих столах: «Демократичні традиції українського державотворення» (м. Київ, 25 червня 2019 р.); «Предмет та періодизація історії українського права» (м. Київ, 3 червня 2019 р.); «Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України» (м. Київ, НАВС, 25 квітня 2019 р.); «Методологія та концепція викладання історії українського права» пам'яті професора О. О. Шевченка (м. Київ, 28 квітня 2017 р.); «Акція «Вісла» – останній акорд у трагічному українсько-польському протистоянні 1940-х років» (м. Київ, 28 квітня 2017 р.).

Водночас члени кафедри неодноразово долучались до інтернет-та заочних Всеукраїнських конференцій, круглих столів, наукових читань тощо.

Кафедра взяла участь у визначених державою та державними установами заходах щодо відзначення 100-річчя Української революції 1917 – 1921 рр. Так, представник від кафедри професор В.М. Щербатюк на запрошення Голови Всеукраїнської правозахисної організації «Меморіал» імені Василя Стуса, Першого віце-прем'єр-міністра України Степана Кубіва взяв участь 24 березня 2017 р. в імпрезі, присвяченій 100-річчю означеної революції; спільно з представниками Українського інституту національної пам'яті на виконання Указу Президента України «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років» № 17/2016 від 22 січня 2016 р. взяв участь у відкритті виставки «Люди свободи: культурні та релігійні діячі революційної України», що проходила 30 березня 2017 р. у Вишгородському державному історико-культурному заповіднику, де водночас прочитав лекцію з історії Української революції 1917 – 1921 рр.

Вагомим результатом роботи професорсько-викладацького складу кафедри стали перемоги команди НАВС з числа курсантів та студентів (науковий керівник команди – доцент Н. Ю. Романишин) у Всеукраїнському студентському турнірі з історії, що проводився в

Київському університеті імені Бориса Грінченка (7–9 листопада 2017 р., 2-е місце; 6–8 листопада 2018 р., 2-е місце).

Члени кафедри значну роботу проводять в напрямі індивідуальної підготовки курсантів і студентів до участі у різноманітних наукових конкурсах та олімпіадах. Вагомими є результати такої роботи: здобуття другого місця у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт, присвяченого 100-річчю Першого Курултаю кримськотатарського народу курсантом другого курсу ННІ № 1 Олегом Супрунчуком (2019 р.; тема: «Тижневик «Голос татар» як джерело дослідження процесу становлення кримськотатарської державності під час революційних подій 1917 р.»); науковий керівник – доцент Д. І. Курас); перше місце О. Супрунчука на загальноакадемічній підсумковій науково-теоретичній конференції «Національна юридична освіта й наука в європейському та євроатлантичному вимірах» (НАВС, 17 травня 2019 р.; науковий керівник – доцент О. В. Шкуратенко).

Науково-педагогічні працівники кафедри за плідну наукову роботу та видання навчальних і наукових досліджень неодноразово відзначались різноманітними преміями та дипломами. Так, за працю «Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження» автори В. М. Щербатюк та О. В. Кузьминець у 2014 році стали Лауреатами Премії імені академіка Петра Тронька. Автори О. В. Шкуратенко та В. З. Прус у 2018 році за навчальний посібник «Право Української Гетьманської держави» отримали Диплом II ступеня у Всеукраїнському конкурсі на краще правниче видання, що проходив у м. Дніпро.

Останніми роками з друку вийшло ряд монографій, посібників та курсів лекцій з навчальних дисциплін, збірників документів, наукових статей, тез конференцій тощо. Зокрема, рекомендована МОН України колективна праця «Історія України. Курс лекцій» за редакцією професора В. М. Щербатюка (автори – науково-педагогічні працівники кафедри; К.: Фенікс, 2014. – 376 с.), «Історія України: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів» (співавтор – Н. Ю. Романишин; К.: Грамота, 2016. – 256 с.), «Голодомори мовою документів» (автори – В. В. Сокур, Ю. В. Сокур; К.: Освіта України, 2017. – 119 с.), «Правові джерела Української гетьманської держави (Війська Запорозького)» (автори – С. І. Буднік, В. З. Прус, О. В. Шкуратенко; К., 2017. – 244 с.), «Вернадський і Україна. З листування» (співавтор – Д. І. Курас; К.: Національна бібліотека імені В. І. Вер-

надського, 2018. – 527 с.), «Голодомори мовою документів і свідчень» (автори – В. В. Сокур, Ю. В. Сокур; К.: ФОП Маслаков, 2018. – 23 с.), «Історія держави та права зарубіжних країн» [Мультимедійний навчальний посібник] (автори – О. І. Анатольєва, Н. О. Дорошук;), «Історія держави і права України. Курс лекцій» за редакцією професора В. М. Щербатюка (автори – науково-педагогічні працівники кафедри; видавництво «Фенікс», 2018. – 496 с.).

Станом на 2020 р. атестований склад кафедри історії держави та права складав три науково-педагогічних працівника: полковник поліції Н. О. Дорошук, підполковник поліції О. І. Анатольєва, підполковник поліції В. З. Прус. Зазначені співробітники входять до навчальної групи зі службової підготовки № 18 разом із працівниками кафедри конституційного та міжнародного права (керівник групи – підполковник поліції Б. В. Калиновський, помічник керівника групи – підполковник поліції В. В. Редькін). Атестовані працівники кафедри беруть участь в забезпеченні публічної безпеки під час масових заходів на території Києва та областей України, а також згідно графіків заступають черговим по режиму академії, помічником відповідального по академії та патрульним академії.

Протягом 2018 – 2020 років активізувалась робота науково-педагогічних працівників кафедри щодо професійно-орієнтаційної роботи серед учнів коледжів і середніх шкіл Києва та України. Працівники кафедри знайомлять зацікавлену молодь з перевагами та перспективами навчання в НАВС, особливостями майбутньої професії юриста, психолога та правоохоронця.

Викладачі кафедри на постійній основі організовують виховні заходи, які мають на меті, з одного боку, підвищення загальноосвітнього і культурного рівня курсантів і студентів, а з іншого – на конкретних прикладах актуалізувати процес патріотичного виховання молоді. Це – екскурсії до музеїв Києва, зустрічі з відомими постатями України, науковцями, презентації документальних фільмів, організація наукових дискурсів, проведення індивідуальних бесід виховного характеру тощо. Водночас куратори з числа науково-педагогічних працівників кафедри відвідують місця проживання курсантів, сприяють вирішенню питань побутового характеру та ін.

Отже, внаслідок виваженої науково-методичної, педагогічної та організаційної діяльності науково-педагогічного складу кафедри іс-

торії держави та права Національної академії внутрішніх справ, на кафедрі протягом усього часу її існування працював дієздатний колектив, який не лише якісно передавав накопичені знання здобувачам вищої освіти, професійно виконував поставлені перед ним завдання, а й ділився науковим і педагогічним досвідом з молодшими поколіннями викладачів, на високому рівні продукував науково-дослідницькі, навчальні і методичні видання. Протягом кількох десятиліть на кафедрі сформувалась власна наукова школа. Усе це сприяло розвитку освітньої та наукової діяльності в Академії, поліпшенню навчального процесу, вихованню молодого покоління у дусі патріотизму.

ВІДОМОСТІ ПРО ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД КАФЕДРИ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

ШКУРАТЕНКО Олена Володимирівна

Дата народження: 24.01.1969.

Місце народження: м. Чорнобиль Київської області.

Науковий ступінь: кандидат юридичних наук.

Вчене звання: доцент.

Посада: завідувач кафедри історії держави та права.

У 1990 році закінчила історичний факультет Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, спеціальність «Історія»; у 1997 році закінчила Українську академію внутрішніх справ, спеціальність юрист «Правознавство», кандидат юридичних наук дисертація «Правові засади зовнішньополітичної діяльності Української РСР як члена ООН (40-і – початок 60-х років XX століття) спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень, доцент.

За сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків нагороджена медалями «За сумлінну службу» III, II, I-го ступенів, нагрудними знаками «За відзнаку в службі» I, II, III-го ступенів, відзнакою МВС України – медаллю «15 років МВС України», а також грамотами та подяками Національної академії внутрішніх справ.

З вересня 2009 року перебувала на посаді начальника кафедри гуманітарної та правової підготовки факультету початкової та спеціальної підготовки НАВС. В 2013 році після організаційно-штатних змін у НАВС, призначена на посаду професора кафедри історії держави та права.

Завідувач кафедри історії держави та права НАВС з 1 квітня 2016 року, досвід науково-педагогічної та практичної діяльності за профілем кафедри становить 16 років. У своєму науковому доробку

за останніх 5 років має 3 навчальних посібника (у співавторстві): «Історія України. Курс лекцій», «Джерела права Української Гетьманської держави (Війська запорозького). Навчальний посібник», «Історія держави та права України. Курс лекцій»; 2 мультимедійних посібника (у співавторстві), 2 свідоцтва (патенти), наукові статті у міжнародних виданнях та фахових виданнях України. Повною мірою володіє державною мовою та англійською мовою (ВІ).

У своїй професійній діяльності, як керівник кафедри, має достатній професійний досвід, що дозволяє відмінно організовувати та забезпечувати ведення результативної роботи на кафедрі, дотримуватися принципу колегіальності та відкритості. Завжди уважна до проблем, які торкаються людей, вирішує їх найкращим чином, враховує та цінує в роботі думки та пропозиції підлеглих. Оперативно приймає рішення, швидко вміє реагувати на зміни та розбиратися у суті питання, виконувати поставлені перед нею завдання обґрунтовано та швидко.

Протягом десяти років викладає у навчально-науковому інституті №1, відділ спеціальної та фізичної підготовки (с. Віта-Поштова), з метою найефективнішої навчальної, виховної, наукової роботи серед курсантів перших курсів.

ЩЕРБАТЮК Володимир Михайлович

Дата народження: 08.10.1968.

Місце народження: с. Почапинці Лисянського району Черкаської області.

Науковий ступінь: доктор історичних наук.

Вчене звання: професор.

Посада: професор кафедри історії держави та права.

Історик, історіограф. Доктор історичних наук (2013), професор (2015), відмінник освіти України (2003), Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців (2004). Закінчив історичний факультет (1992), аспірантуру (1998), докторантуру (2011) Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У 1987–1989 проходив військову службу в Радянській армії (м. Кечкемет, Угорщина). У 1992 працював екскурсоводом Музею історії Корсунь-Шевченківської битви (м. Корсунь-Шевченківський). 1992–1995 – директор Лисянського державного районного історичного музею. 1995–1998 – аспірант кафедри давньої та нової історії України, 2009–2011 – докторант кафедри новітньої історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У 1998–1999 працював головним спеціалістом відділу у справах біженців Управління у справах міграції та біженців Державного комітету України у справах національностей та міграції. 1998 брав участь у проекті TACIS Європейського Союзу «Реєстрація землі та іншої нерухомості і прав на них». Від 1999 – у Київській національній академії внутрішніх справ: викладач, старший викладач, доцент кафедри історії України (1999–2006), доцент кафедри історії держави та права (2006–2012; у 2009–2011 за сумісництвом), доцент кафедри гуманітарної та правової підготовки (2012–2013), професор кафедри історії держави та права (з 2013).

1998 захистив кандидатську дисертацію на тему: «"Университетские известия" (1861–1919) та їх роль у розгортанні наукових досліджень у галузі історії в Київському університеті», 2013 – докторську дисертацію на тему: «Селянський повстанський рух в Україні 1917 – 1921 років: українська історіографія».

Тематика наукових досліджень: проблеми історії освіти, держави і права України, історії та історіографії селянського повстанського руху в Україні 1917 – 1920-х років, історії правоохоронних органів, Голодоморів в Україні, краєзнавства, мікрорегіональної історії. Автор (співавтор) близько 250 наукових, навчальних, науково-публіцистичних, навчально-методичних та краєзнавчих праць: «Систематичний покажчик до "Университетских известий" за 1913–1919 рр.» (К., 1998. – 25 с.), Історія регіонів України: Лисянщина (К., 2002. – 428 с.), «Шевченків край: історико-етнографічне дослідження» (К., 2009. – 546 с.), Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 років: українська історіографія (К., 2012. – 528 с.), «Історія України. Курс лекцій» (К., 2014. – 376 с.), «Мультимедійний навчальний посібник "Історія України"» (К., 2015), «Історія держави і права України. Курс лекцій» (К., 2018. – 496 с.) та ін.

Співавтор та упорядник численних збірок матеріалів конференцій, навчально-методичних матеріалів, член редколегії ряду наукових видань, член спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 НАВС. Співавтор двох авторських прав (патентів) на наукові твори.

Нагороджений Грамотою НАН України (2002), Почесною Грамотою Міністерства культури і туризму України (2008), Почесною відзнакою Всеукраїнської акції «Лідер народної довіри» (2004), Подякою Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (2005), Пам'ятними знаками «95 років Національній академії внутрішніх справ» (2017), «10 років музею МВС України НАВС» (2014), пам'ятною медаллю «100 років на варті правопорядку» (2018). Лауреат загальноукраїнської Премії імені академіка Петра Тронька Національної спілки краєзнавців України (2014), двічі лауреат Черкаської обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича (2002, 2006).

АНАТОЛЬЄВА Ольга Іванівна

Дата народження: 6.08.1977.

Місце народження: м. Київ.

Звання: підполковник поліції.

Науковий ступінь: кандидат юридичних наук.

Вчене звання: доцент.

Посада: доцент кафедри історії держави та права.

У 1998 закінчила з відзнакою Національну академію внутрішніх справ України. Після завершення навчання в ад'юнктурі НАВСУ у 2001 році була призначена спочатку викладачем, з 2004 року – старшим викладачем, а з 2006 року – доцентом кафедри історії держави та права НАВСУ.

У 2003 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук по темі «Правове регулювання безпритульності, бездоглядності та правопорушень неповнолітніх в УСРР у 20-роках ХХ століття». У 2006 році присвоєне вчене звання доцента.

Викладає навчальні дисципліни «Історія держави та права зарубіжних країн», «Історія держави та права України», «Історія та культура України».

Напрями наукової діяльності: історії держави та права зарубіжних країн, актуальні проблеми історії української держави та права, розвиток правового регулювання захисту прав дитини, психологія педагогічної діяльності та психологія вищої освіти. Автор більше 40 наукових та навчально-методичних праць.

Основні праці: мультимедійний навчальний посібник «Історія держави та права зарубіжних країн» 2017 р. (у співавторстві), навчальні посібники «Історія держави і права зарубіжних країн» 2012 р., 2006 р. та "Тематичний довідник з історії держави і права зарубіжних країн" 2007 р. (у співавторстві). Є співавтором та упорядником кількох збірок матеріалів конференцій: «Поліцейські системи світу: історія виникнення: матеріали наукової конференції, присвяченої 20-річчю кафедри історії держави та права» (Київ, 2013 р.), «Трагедія Голодоморів в Україні» (К, 2013 р.), «Актуальні проблеми історії держави та права: матеріали наукової конференції, присвяченої 20-річчю незалежності України та 90-річчю НАВС» (Київ, 2011 р.). Учасниця ряду міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій і круглих столів.

За сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків нагороджена Пам'ятною медаллю Національної академії внутрішніх справ України, медалями «За сумлінну службу» III та II-го ступенів.

ДОРОЩУК Ніна Олександрівна

Дата народження: 17.03.1970.

Місце народження: с.м.т. Брусилів Коростівського р-ну Житомирської обл.

Науковий ступінь: кандидат історичних наук.

Вчене звання: доцент.

Посада: доцент кафедри історії держави та права.

Спеціальне звання: полковник поліції.

У 1992 р. закінчила з відзнакою Київський університет імені Тараса Шевченка за спеціальністю «історія», потім аспірантуру історичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка. У 1996 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему «Український культурно-національний рух в Російській імперії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)». З 1996 р. працювала на посадах старшого викладача, доцента кафедри суспільних дисциплін, вченого секретаря Вченої ради Київського інституту внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. З 2003 р. у Національній академії внутрішніх справ. У 1997 р. розпочала службу в органах внутрішніх справ. У 2001 році присвоєно вчене звання доцента.

Напрями наукової діяльності: український культурно-національний рух, історія українського права, судових та правоохоронних органів України ХІХ – ХХ ст. Автор більше 40 наукових та навчально-методичних праць. Співавтор мультимедійного навчального посібника «Історія держави та права зарубіжних країн» (К.: 2017.), науково-навчального видання «Історія держави та права України. Курс лекцій» (К.: Фенікс, 2018. – 496 с.). Співавтор та упорядник кількох збірок матеріалів конференцій. Учасник ряду Міжнародних, Всеукраїнських та Регіональних наукових конференцій, круглих столів.

За сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків нагороджена медалями «За бездоганну службу» ІІІ, ІІ-го ступенів (2006 р., 2011 р.), Пам'ятною медаллю Київського національного університету внутрішніх справ (2009 р.), грамотами та подяками Національної академії внутрішніх справ.

ПРУС Віталій Зіновійович

Дата народження: 17.03.1982.

Місце народження: м. Тернопіль.

Науковий ступінь: кандидат юридичних наук.

Вчене звання: доцент.

Посада: доцент кафедри історії держави та права.

У 2004 році закінчив факультет заочного навчання Національної академії внутрішніх справ України, спеціальність «Правознавство», кандидат юридичних наук дисертація «Джерела права Лівобережної України першої половини XVIII ст.» спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень, доцент.

За сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків нагороджений медаллю «За відзнаку в службі» III-го ступенів, а також грамотами та подяками Національної академії внутрішніх справ.

З вересня жовтня 2010 року працює на кафедрі конституційного та міжнародного права, а з 2012 року на кафедрі історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, досвід науково-педагогічної та практичної діяльності за профілем кафедри становить 9 років. У своєму науковому доробку за останніх 5 років має 2 навчальних посібника «Джерела права Української Гетьманської держави (Війська запорозького). Навчальний посібник», «Історія держави та права України. Курс лекцій»; 1 мультимедійний посібник (у співавторстві), 2 свідоцтва (патенти), наукові статті у міжнародних виданнях та фахових виданнях України. Повною мірою володіє державною мовою та англійською мовою (B1).

У своїй професійній діяльності, як доцент кафедри, має достатній професійний досвід, що дозволяє відмінно викладати дисципліни кафедри, дотримуватися принципу колегіальності та відкритості. Оперативно приймає рішення, швидко вміє реагувати на зміни та розбиратися у суті питання, виконує поставлені перед ним завдання обґрунтовано та швидко.

Протягом дев'яти років викладає у навчально-науковому інституті №1, відділ спеціальної та фізичної підготовки (с. Віта-Поштова), з метою найефективнішої навчальної, виховної, наукової роботи серед курсантів перших курсів.

РОМАНИШИН Наталія Юріївна

Дата народження: 17.04.1972.

Місце народження: м. Тернопіль.

Науковий ступінь: кандидат історичних наук.

Вчене звання: доцент.

Посада: доцент кафедри історії держави та права.

Романишин Наталія Юріївна у 1994 р. закінчила з відзнакою Львівський державний університет ім. І. Франка за спеціальністю «Історія». Навчалася в аспірантурі Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича (м. Львів).

У 2001 році захистила дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук «Українське питання в політиці держав Європи напередодні Другої світової війни (вересень 1938 – вересень 1939 рр.)» у спеціалізованій вченій раді Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича за спеціальністю 07.00.01 – історія України. У 2015 році присвоєне вчене звання доцента.

Педагогічну діяльність в Національній академії внутрішніх справ розпочала 1 жовтня 2001 року на посаді викладача кафедри історії України, а з червня 2013 року працює доцентом кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ.

Напрями наукової діяльності: суспільно-політичні процеси, українсько-польські взаємини, міжнародна політика у першій половині ХХ ст.

Автор більше 50 наукових, навчально-методичних та навчальних праць. Учасник ряду Міжнародних, Всеукраїнських та Регіональних наукових конференцій, круглих столів. Співавтор шкільного підручника «Історія України для 7 класу» (К.: Грамота, 2007. – 272 с.; К.: Грамота, 2015, – 256 с.), навчального посібника «Культурологія» (К.: КНТ, ЦУЛ, 2010. – 224 с.) та науково-навчального видання «Історія України. Курс лекцій» (К.: Фенікс, 2014. – 376 с.).

За сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків нагороджена почесною грамотою Міністерства молоді та спорту України та подякою Громадської ради при Міністерстві внутрішніх справ.

КУРАС Дмитро Іванович

Дата народження: 04.08.1970.

Місце народження: м. Київ.

Науковий ступінь: кандидат історичних наук.

Вчене звання: доцент.

Посада: доцент кафедри історії держави та права.

Вищу освіту здобував на історичному факультеті Київського університету імені Тараса Шевченка, у 1987 - 1992 роках, отримавши по завершенню диплом з відзнакою. В 1992-1994 роках навчався в аспірантурі історичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка. Захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему «Суспільно-політичні погляди М. Шаповала: становлення, еволюція, втілення в історичних концепціях». У 2015 році було присвоєне вчене звання доцента.

З червня 1994 року працював на посадах викладача, старшого викладача і доцента у вищих навчальних закладах системи МВС України (Київський інститут внутрішніх справ, Київський національний університет внутрішніх справ, Національна академія внутрішніх справ). Службу в ОВС завершив у званні майора міліції. На сьогоднішній день має повних 25 років безперервного науково-педагогічного стажу. За сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків нагороджений відзнаками МВС України «За сумлінну службу III ступеня» (2004 р.), «За відзнаку в службі II ступеня» (2005 р.), «За зразкову службу II ступеня» (2005 р.), також нагороджений Подякою міністра внутрішніх справ і рядом заохочень від ректорів Київського інституту внутрішніх справ та Національної академії внутрішніх справ.

Є фахівцем у сфері організації педагогічної діяльності вищої школи з різними категоріями осіб, що навчаються (курсанти, студенти, слухачі заочної форми навчання та курсів підвищення кваліфікації), у тому числі з різноплановою як за рівнем підготовки, так і за

віком аудиторією. Разом з цим має великий досвід у викладанні таких дисциплін як: Історія держави та права України, Історія держави та права зарубіжних країн, Історія вчень про державу і право, Історія України, Історія української культури, Політологія, Релігієзнавство. У педагогічній діяльності поєднує як традиційні, так і інтерактивні методики з використанням мультимедійної техніки та групових форм роботи.

Сферою наукових інтересів є історія національної державності доби визвольних змагань 1917-1921 років а також історія знань. Є автором більше тридцяти наукових робіт, з яких одинадцять – у фахових наукових виданнях. Співавтор науково-навчальних видань «Історія України. Курс лекцій» (К.: Фенікс, 2014. – 376 с.) та «Курс лекцій з Історії держави та права України» (К.: Фенікс, 2018. – 426 с.)

З листопада 2015 року є членом робочої групи по розробці епістолярної спадщини В.І. Вернадського, яка працює під егідою Комісії з наукової спадщини академіка В.І. Вернадського Президії Національної Академії наук України. В контексті даної роботи є одним із авторів-укладачів наукового видання «В.І. Вернадський і Україна. З листування» (К.: Національна бібліотека імені В.І. Вернадського, 2018. – 572 с.)

СОКУР Юрій Васильович

Дата народження: 11.01.1975.

Місце народження: м. Боярка Києво-Святошинського р-ну Київської області.

Науковий ступінь: кандидат юридичних наук.

Вчене звання: доцент.

Посада: доцент кафедри історії держави та права.

Відмінник освіти України (2016). Підполковник міліції. У 1996 закінчив з відзнакою Українську академію внутрішніх справ, а в 2000 – магістратуру Національної академії внутрішніх справ України за фахом «Правознавство» (нині Національна академія внутрішніх справ). З серпня 1992 – в органах внутрішніх справ. З грудня 2000 у Національній академії внутрішніх справ – науковий співробітник, викладач, старший викладач, доцент, професор кафедри історії держави та права.

У 2010 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Правові основи торговельно-транспортного підприємництва в Україні (на матеріалах чумацького промислу XVII – XIX ст.)». У 2015 році присвоєне вчене звання доцента.

Напрями наукової діяльності: витoki торговельного та транспортного права в Україні, історія становлення і розвитку економічних правовідносин в Україні XVII – XIX ст., актуальні проблеми історії української держави та права, освіти, політичного життя сучасного українського суспільства. Автор більше 50 наукових, навчально-методичних та навчальних праць.

За сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків нагороджений медалями «За бездоганну службу» III, II, I-го ступенів (2002 р., 2007 р., 2014 р.), Нагрудним знаком «10 років МВС України» (2003 р.). За плідну наукову роботу нагороджений Похвальною грамотою від Міністра внутрішніх справ України (1996 р.), Подякою Міністра внутрішніх справ України (2001 р.), Пам'ятним знаком Національної академії внутрішніх справ України (2000 р.), Пам'ятною

медаллю Київського національного університету внутрішніх справ (2008 р.), Ювілейним пам'ятним знаком «90 років НАВС» (2012 р.), Пам'ятною медаллю «20 років міліції України» (2013 р.) численними грамотами та подяками Національної академії внутрішніх справ. Основні праці: монографія «Правові основи торговельно-транспортного підприємництва в Україні (на матеріалах чумацького промислу XVII–XIX ст.)» (К.: Фейвор, 2009. – 202 с.), монографії: «Більшовицько-сталінські голодомори мовою документів». – К.: «МП Леся», 2013 – 53с., «Голодомори мовою документів». – К.: Освіта України, 2017 – 118. Співавтор навчальних посібників «Історія держави та права зарубіжних країн» (К.: 2012. – 240 с.), науково-навчальне видання «Історія України. Курс лекцій» (К.: Фенікс, 2014. – 376 с.), «Історія держави і права України. Курс лекцій» (К., 2018. – 496 с.), «Історія держави і права України: термінологічний словник» (К., 2019. – 192 с.), та ін., співавтор та упорядник кількох збірок матеріалів конференцій: «Голодомор 1932–1933 років: передумови, причини, наслідки. Наукові читання» (К., 2009. – 48 с.), «Засоби масової інформації як один із чинників формування громадянського суспільства» (К.: Синопис, 2010. – 144 с.), «Примусові робітники з України в окупованій Європі в роки Другої світової війни» (К., 2013. – 100 с.), «Трагедія Голодоморів в Україні» (К.: 2013. – 130 с.) та ін. Учасник ряду Міжнародних, Всеукраїнських та Регіональних наукових конференцій, круглих столів. Активний учасник краєзнавчого руху в Україні, член Національної спілки краєзнавців України.

ДЗЮБА Марина Анатоліївна

Дата народження: 23.04.1988

Місце народження: м. Київ.

Науковий ступінь: магістр

Посада: старший лаборант кафедри історії держави та права

У 2015 році закінчила з відзнакою Національну академію внутрішніх справ та здобула ступінь магістра за спеціальністю «Правознавство», кваліфікацію юриста. З 2009 року працювала на посадах лаборанта кафедри гуманітарної та правової підготовки та старшого інспектора навчально-методичного центру Національної академії внутрішніх справ. На теперішній час старший лаборант кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ.

У своїй професійній діяльності забезпечує ведення діловодства кафедри, створення умов для оптимальної організації та проведення освітнього процесу, має достатній професійний досвід, що дозволяє відмінно організовувати та забезпечувати ведення результативної роботи на кафедрі, дотримуватися принципу колегіальності та відкритості.

Має ряд публікацій у співавторстві. Є редактором начального посібника «Джерела права Української Гетьманської держави (Війська запорозького).

Постійно підвищує свій інтелектуальний рівень, бере активну участь у науковій роботі кафедри, наукових конференціях та круглих столах.

Наукове-довідкове видання

Шкуратенко О.В.,
Дурнов Є.С.,
Щербатюк В.М.,
Анатольєва О.І.,
Довбня В.А.,
Курас Д.І.,
Прус В.З.,
Романишин Н.Ю.,
Сокур Ю.В.

АНЕКСІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ XX–XXI СТОЛІТЬ

Матеріали подані в авторській редакції.

Підписано до друку 19.06.2020. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 5. Наклад 300. Зам. № 195.

Надруковано в “Видавництво Людмила”.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб’єктів видавничої справи серія ДК № 5303 від 02.03.2017.
“ Видавництво Людмила ”
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: + 38 050 469 7485, 068 340 8332
E-mail: lesya3000@ukr.net